IAZ.
III

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XL
D
44
NAPOLI

53

CLAVDII RVTILII
Numatiani Galli

ITINERARIVM,

CVM ANIMADVERSIONIBVS

THEODORI SITZMANI
Thuringi, IC. & Philologi.

LVGDVNI,
Excudebat NICOLAVS IVLLIERON,
Typographus Regius.

MDCXVI.
Cum permiſſu Superiorum.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. III NAPOLI

AMPLISS. VIRO,

Dn. IACOBO DAVEYNE,

REGIO CONSILIARIO ET IN Lugdunenſi prouincia PROCVRATORI, in Supremâ Principatus Dombarum Curiâ Procuratori Generali, S. D.

IVSTVS ZINZERLING, I. V. D.

SCRIPSERAT ad Itinerarium Rutilianum Notas & Animaduerſiones ante aliquot annos vir clariſſ. amicus meus à longo tempore fideliſſimus, THEODORVS SITZMANVS I.C. nunc in Electo-

rali patriæ noſtræ dicaſterio Scabinus:quas roganti mihi iam olim legendas dedit, &, poſtquam publicæ rei admotus grauioribus curis vrg inciperet, ceu rem alteri huic v minùs conuenientem, pro derelic habitas pòſt reprehendere dedign tus,penès me retineri paſſus fuit.Ill. promi magis quàm premi dignas non meo ſolùm, ſed & eruditiorum, tuo etiam,Vir Ampliſſ. iudicio viſas, preſſas hactenus,vti promere cogitarem,locus ipſe in quo ago, emporiũ hoc librorum non hodie ſolùm, ſed & ante multa ſecula nobiliſſimum allexit.Eaſdem vti tibi, V. A. inſcriberem, cauſſa non ſimplex impulit. Auctor ipſe carminis,ad quod Notæ hæ ſcriptæ,RVTILIVS veſtras eſt. Cur igitur in Gallia ſuo denuo renato alius magis quàm popularis quis

ipſius à nominis ſui ſplendore lucem ipſi aliquam fœneretur poſthumam? Eque tot aliis talis,qui pariter, atque ipſus olim, cùm in excelſo publicæ adminiſtrationis ſolio ſedeat, non dedignetur tamen ad humaniores has Muſas deſcēdere, ſerietatémque grauiorum negotiorum temperare harum Gratiarum ſuauitate, & lepôre? Qui ad Auctoris carmen notauit & animaduertit,quamuis ignotus tibi,nec ipſe indignus eſt, cuius curis nomen præfigatur tuum:quippe quē ſola virtus,ſtudióque à teneris indefeſſo parta eruditio, pridem inter Scæuolas & Papinianos populo de iure reſpondentes collocauit. De me: quid humanitati & beneuolentiæ tuæ debeam nôſti. Qui haut ita pridem,cùm te accederem,voti me precúmque potentem non ſolùm dimit-

tebas, ſed & dehinc animum prom-
ptum beneuolentiæq; plenum po
cebaris. Cui adfectui tuo, quem r
merito mihi obtuliſti, inciuilis
ne grauius quid dicam, ſi quō
modo, redhoſtire nolim. Ac hab
quidem de meo quod nomini tu
conſecrando memoris gratíque ani-
mi ſenſa prodere poſſem, ni meis ad-
fricare hoc vererer, vt luce aliquâ à
tuâ luce digna faciam. Alienum igi-
tur hoc (niſi fortè, vt abdicatum, meũ
nunc factum eſt) non ingratiis ta-
men, ſpero, eius, cuius, ſi nunc volun-
tate ipſius propriâ non eſt, olim cer-
tè fuit; cúmque hoc alieno memet
ipſum, quàm meus ſum, do, dicóque
tibi & addico Indulgebis, quà es hu-
manitate. non ciui ſolùm tuo RVTI-
LIO fauorem tuum: ſed & Notarum
Animaduerſionúmque librum, velut
orbam

orbam parente ſobolem in tutelam tuam recipies,faciéſque vt cui lucem videre ſemel contigit, longùm eius vſurâ per te frui poſſit. Me tandem qui iugi mancipio tuus audire adfe-ĉto,quo fauore ſemel beaſti, eodem in futurum, ſi mereor, proſequere. B. V. Scrib. Lugd. III. Cal. Decemb. MDCXVI.

RVtilij Itinerarium, cu-
ius ſalebras exæquau
Theodorus Sitzmanus; Ego Iacobus DAVEYNE, Regis Conſiliarius & Procurator, dignum iudico quod typis mandetur.

DAVEYNE.

CLAVDII RVTILII NVMATIANI GALLI, V.C.

PRÆFECTI VRBIS,

Tribuni militum, Præfecti Prætorio,

LIBER PRIMVS:

Ad

VENERIVM RVFIVM.

VELOCEM *potiùs reditum mirabere, lector,*
Tam citò Romuleis poſſe carere bonis.
Quid longum toto Romam venerantibus æuo?
Nil vnquam lõgum eſt, quod ſine fine placet.
O quantum, & quoties, poſſem numerare beatos,
Naſci felici qui meruêre ſolo.
Qui Romanorum procerum generoſa propago
Ingenitum cumulant vrbis honore decus.
Semina virtutum demiſſa, & tradita cælo,
Non potuêre aliis digniùs eſſe locis.
Felices etiam, qui proxima munera primis
Sortiti, Latias obtinuêre domos.
Relligioſa patet peregrinæ curia laudi,
Nec putat externos quos decet eſſe ſuos.

Ordinis imperio collegarumq́ fruuntur,
Et partem genij,quem venerantur,habent.
Quale per ætherios mundani verticis axes,
Connubium ſummi credimus eſſe Dei.
At mea dilectis fortuna reuellitur oris,
Indigenamq́ ſuum Gallica rura vocant.
Illa quidem longis nimiùm deformia bellis:
Sed quàm grata minùs,tam miſerãda magis.
Securos leuius crimen contemnere ciues,
Priuatam repetunt publica damna fidem.
Præſentes lacrymas tectis debemus auitis,
Prodeſt admonitus ſæpè dolore labor.
Nec fas vlteriùs longas neſcire ruinas,
Quas mora ſuſpenſæ multiplicauit opis.
Iam tempus laceris poſt longa incendia fundis
Vel paſtorales ædificare caſas.
Ipſi quin etiam fontes ſi mittere vocem,
Ipſáque ſi poſſent arbuta noſtra loqui,
Ceſſantem iuſtis poterant vrgere querelis,
Et deſideriis reddere vela meis.
* luxatis. *Caſtal.* *Iamiam laxatus * caræ complexibus vrbis*
Vincimur,& ſerum vix toleramus iter.
Electum pelagus,quoniam terrena viarum
Plana madent fluuiis,cautibus alta rigent.
* Aurelius. *Caſtal.* *Poſtquã Tuſcus ager poſtquãq́ Aurellius * agger*
Perpeſſus Geticas enſe vel igne manus,

Non

Non ſiluas domibus, non flumina ponte coërcet,
Incerto ſatius credere vela mari.
Crebra relinquendis infigimus oſcula portis,
Inuiti ſuperant limina ſacra pedes.
Oramus veniam lachrymis, & laude litamus,
In quantum fletus currere verba ſinit.
Exaudi regina tui pulcherrima mundi
Inter ſidereos Roma recepta polos.
Exaudi genetrix hominum, genetrixq́ Deorum:
Non procul à cœlo per tua templa ſumus.
Te canimus, ſempérq́, ſinent dum fata, canemus,
Soſpes nemo poteſt immemor eſſe tui.
Obruerint citiùs ſcelerata obliuia ſolem,
Quàm tuus ex noſtro corde recedat honos.
Nam Solis radiis æqualia munera tendis,
Quà circumfuſus fluctuat Oceanus.
Voluitur ipſe tibi, qui continet omnia, Phœbus, * ortus. Onuph. & Siml.
Eque tuis ortos, * *in tua condit, equos.*
Te non flammigeris Libyæ * *tardauit arenis,* *Libye. Caſtal.
Non armata ſuo reppulit Vrſa gelu.
Quantum vitalis natura tetendit in axes,
Tantum virtuti peruia terra tuæ.
Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis * *te dominante capi:* *inuictis. Caſtal.
Dumq́ offers victis proprij conſortia iuris
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.

Aucto

Auctorem generis Venerem, Martémq; fatemur,
Aeneadum matrem, Romulidumq; patrem.
Mitigat armatas victrix clementia vires.
Conuenit in mores nomen vtrumque tuos.
Hinc tibi certandi bona, parcendiq; voluptas:
Quos timuit, ſuperat: quos ſuperauit, amat.
Inuentrix oleæ colitur, viníque repertor,
Et qui primus humo preſſit aratra puer.
Aras Pæoniam meruit medicina per artem,
* factus. *Caſtal.* — *Fretus * & Alcides nobilitate * Deus.*
* mobilitate. *Caſt.* — *Tu quoque legiferis mundū complexa triumphis,*
Fœdere communi viuere cuncta facis.
Te Dea, te celebrat Romanus vbique receſſus,
Pacificóque gerit libera colla iugo.
Omnia perpetuos quæ ſeruant ſidera motus,
Nullum viderunt pulchrius imperium.
Quid ſimile? Aſſyriis connectere contigit arma,
Medi finitimos cùm domuêre ſuos.
Magni Parthorum reges, Macedúmque Tyranni,
Mutua per varias iura dedere vices.
Nec tibi naſcenti plures animæq; manúſque,
Sed plus conſilij, iudiciíque fuit.
Iuſtis bellorum cauſis, nec pace ſuperba,
Nobilis ad ſummas gloria venit opes.
Quod regnas, minꝰ eſt, quā quòd regnare mereris,
*Excedis factis grandia facta * tuis,*

Per

Percenſere labor denſis decora alta trophæis,
Vt ſi quis ſtellas pernumerare velit.
Confundúntque vagos delubra micantia viſus:
Ipſos crediderim ſic habitare Deos.
Quid loquar aërio pendentes fornice riuos,
Quà vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potiùs dicas creuiſſe in ſidera montes,
Tale gigantæum Græcia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lauacra lacus.
Nec minùs & propriis celebrantur roſcida venis,
Totáque natiuo mœnia fonte ſonant.
Frigidus æſtiuas hinc temperat halitus auras,
Innocuámque leuat purior vnda ſitim.
Nempe tibi ſubitus calidarum gurges aquarum
Rupit Tarpeias hoſte premente vias.
Si foret æternus, caſum fortaſſe putarem:
Auxilio fluxit, qui rediturus erat.
Quid loquar incluſas inter laquearia ſiluas?
*Vernula quæ vario carmine ludat * auis.*
* Iudit. Onuph.
Vere tuo nunquam mulceri deſinit annus,
Delitiáſque tuas victa tuetur hyems.
Erige crinales lauros, ſeniúmque ſacrati
Verticis in virides Roma recinge comas.
Aurea Turrigero radient diademate cono,
Perpetuóſque ignes aureus vmbo vomat.

Abſcon

Abſcondat triſtem delcta iniuria caſum,
Contemptus ſolidet vulnera clauſa dolor.
* viris. Caſtal. Aduerſis ſolemne tuis * ſperare ſecunda:
Exemplo cœli ditia damna ſubis.
Aſtrorum flammæ renouant occaſibus ortus,
Lunam finiri cernis vt incipiat.
Victoris Breni non diſtulit Allia pœnam,
Samnis ſeruitio fœdera ſæua luit.
Poſt multas Pyrrhum clades ſuperata fugaſti.
Fleuit ſucceſſus Annibal ipſe ſuos.
Quæ mergi nequeunt, nixu maiore reſurgunt,
Exiliúntque imis altiùs alta * vadis.
* acta. Caſt. Vtq; nouas vires fax inclinata reſumit,
Clarior ex humili ſorte ſuperna petis.
Porrige victuras Romana in ſæcula leges,
* colus. Caſtal. Soláque fatales non vereare colos *.
Quamuis ſedecies denis, & mille peractis,
Annus præterea iam tibi nonus eat.
Quæ reſtant nullis obnoxia tempora metis,
Dum ſtabunt terræ, dum polus aſtra feret.
Illud te reparat quod cætera regna reſoluit,
Ordo renaſcendi eſt creſcere poſſe malis.
Ergo age ſacrilegæ tandem cadat hoſtia gentis,
Submittant trepidi perfida colla Getæ.
Ditia pacatæ dent vectigalia terræ,
Impleat Auguſtos barbara præda ſinus.

Aeternùm tibi Renus aret, tibi Nilus inundet,
Altricémque ſuam fertilis orbis alat.
Quin & fæcundas tibi conferat Africa meſſes,
Sole ſuo diues, ſed magis imbre tuo.
[illegible]nterea [illegible]atiis conſurgant horrea ſulcis,
[illegible]iáque Heſperio nectare præla fluant.
[illegible]umphali redimitus arundine Tibris,
*[illegible]omuleis famulas claßibus * aptet aquas.* * oſſibus. Onuph. vſibus. Siml.
Atque opulenta tibi placidis commercia ripis
Deuehat hinc ruris, ſubuehat inde maris.
*Pande precor gemino placatum Caſtore portũ *,*
Temperet æquoream dux Cytheræa viam. * pōtum. Sim.
Si non diſplicui, regerem cùm iura Quirini,
Si colui ſanctos, conſuluíque patres.
Nam quod nulla meũ ſtrinxerunt crimina ferrũ,
Non ſit præfecti gloria, ſed populi.
Siue datur patriis vitam componere terris,
Siue oculis vnquam reſtituêre meis,
Fortunatus agam, votóque beatior omni,
Semper digneris ſi meminiſſe mei.
His dictis iter arripimus, comitantur amici:
Non poſſum ſicca dicere luce Vale.
Iamq́, aliis Romam redeuntibus hæret eunti
Rufius, Albini gloria viua patris,
Qui Voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen,
Et reges Rutulos, teſte Marone, refert.

Huius

Huius facundæ commiſſa palatia linguæ,
Primæuus meruit principis ore loqui.
Rexerat antè puer populos pro conſule Pœnos.
Aequalis Tyriis terror, amorq́; fuit.
Sedula promiſit ſummos imitatio faſces,
Si fas eſt meritis fidere, conſul erit.
Inuitum triſtis tandem remeare coëgi,
Corpore diuiſo mens tamen vna fuit.
Tum demũ ad naues gradior, quà fronte bicorni,
Diuiduus Tiberis dexteriora ſecat.
Læuus inacceſſis fluuius vitatur arenis:
Hoſpitis Aeneæ gloria ſola manet.
Et iam nocturnis ſpatium laxauerat horis
Phœbus chelarum pallidiore polo,
*Cunctamur tentare ſalum *, portuq́; ſedemus,*
* ſolum. *Onuph.*
Nec piget oppoſitis otia ferre moris,
Occidua infido dum ſæuit gurgite Plias,
Dumq́; procelloſi temporis ira cadit,
Reſpectare iuuat vicinam ſæpius vrbem,
Et montes viſu deficiente ſequi.
Quaq́; duces oculi gratâ regione fruuntur,
Dum ſe, quod cupiunt, cernere poſſe putant.
Nec locus ille mihi cognoſcitur indice fumo,
Qui dominas arces, & caput orbis habet.
Quãquam ſigna leuis fumi cõmendat Homerus,
Dilecto quoties ſurgit in aſtra ſolo.

Sed

Sed cæli plaga candidior, tractúſque ſerenus
Signat ſeptenis culmina clara iugis.
Illic perpetui ſoles, atque ipſe videtur,
Quem ſibi Roma facit, purior eſſe dies.
Sæpius attonitæ reſonant Circenſibus aures.
Nunciat accenſus plena theatra fauor.
*Pulſato notæ redduntur ab æthere * voces,*
Vel quia perueniunt, vel quia fingit amor.

*ad æthera. Onuph.

Explorata fides pelagi ter quinque diebus,
Dum melior lunæ fideret aura nouæ.
Tum diſceſſurus ſtudiis, vrbiq́; remitto
Palladium, generis ſpemq́; decúſque mei.
Facundus iuuenis Gallorum nuper ab aruis
Miſſus Romani diſcere iura fori,
*Illæ meæ ſecum dulciſſima vincula curæ **
Filius affectu, ſtirpe propinquus habet.
Cuius Aremoricas pater Exuperantius oras
*Nunc poſtliminium pacis amore * docet.*

*Vet. cũnę, Caſt. cunę. Vide animadu.
* amare. Vid. animadu.

Leges reſtituit, libertatémque reducit,
Et ſeruos famulis non ſinit eſſe ſuis.
Soluimus auroræ dubio quo tempore primùm,
Agnoſci patitur redditus arua color.
Progredimur paruis per litora proxima cymbis,
Quarum perfugio crebra pateret humus.
Aeſtiuos penetrent oneraria carbaſa fluctus,
*Tutior autumnus nobilitate * fugæ.*

* mobilitate. Onuph. & Caſtal.

Alſia prælegitur tellus: Pyrgíque recedunt
Nunc villæ grandes, oppida parua priùs.
Iam Cæretanos demonſtrat nauita fines,
Aeuo depoſuit nomen Agylla vetus.
* Vid. animadu.
Stringimus ..... & fluctu, & tempore caſtrum *,
Iudex ſemiruti porta vetuſta loci.
Præſidet exigui formatus imagine ſaxi,
Qui paſtorali nomina fronte gerit.
Multa licet priſcum nomen deleuerit ætas,
Hoc Inui caſtrum fama fuiſſe putat.
Seu Pan Tyrrenis mutauit Mænala ſiluis,
Siue ſinus patrios incola Faunus init.
Dum renouat largo mortalia ſemina fœtu,
Fingitur in Venerem pronior eſſe Deus.
Ad Centumcellas forti deflexinus Auſtro,
Tranquilla puppes in ſtatione ſedent.
Molibus æquoreum concluditur amphitheatrum,
Anguſtóſque aditus inſula facta tegit,
Attollit geminas turres, bifidóque meatu,
* artatis. Caſtal.
Faucibus arctatis * pandit vtrumque latus.
Nec poſuiſſe ſatis laxo naualia portu,
Ne vaga vel tutas ventilet aura rates.
Interior medias ſinus inuitatus in ædes,
Inſtabilem fixis aëra neſcit aquis.
* natantibus. Onuph.
Qualis in Euboicis captiua natatibus * vnda
Suſtinet alterno brachia lenta ſono.

Noſſe

Noſſe iuuat Tauri dictas de nomine thermas,
Nec mora difficilis milibus ire tribus.
Non illic guſtu latices vitiantur amaro,
Lymphaq́; fumifico ſulphure tincta calet.
Purus odor, mollíſque ſapor dubitare lauantem * * labantẽm. Vet.
Cogit, qua melius parte petantur aquæ.
Credere ſi dignum famæ, fragrantia Taurus
Inueſtigato fronte lauacra dedit.
Vt ſolet excuſſis pugnam præludere glebis,
Stipite cum rigido cornua prona terit.
Siue Deus faciem mentitus & ora iuuenci,
Noluit ardentis dona latere ſoli.
Qualis Agenorei rapturus gaudia furti
Per freta virgineum ſollicitauit onus.
Ardua non ſolos deceant miracula Graios,
Auctorem pecudem fons Heliconis habet.
Elicitas ſimili credamus origine lymphas,
Muſarum latices vngula fodit equi.
Hæc quoque Pieriis ſpiracula comparat antris,
Carmine Meſſalæ nobilitatus ager.
Intrantémque capit, diſcedentémque moratur
Poſtibus affixum dulce poëma ſacris.
Hic eſt qui primo ſeriem de conſule ducit,
Vſque ad Puplicolas ſi redeamus auos.
Hic & præfecti nutu prætoria rexit:
Sed menti & linguæ gloria maior ineſt.

Hic docuit, qualem poſcat facundia ſedem,
Vt bonus eſſe velit, quiſque diſertus erit.
Roſcida puniceo fulsêre crepuſcula cælo:
Pandimus obliquo lintea flexa ſinu.
*Minione Leand. *Pauliſper littus fugimus Munione * vadoſum.*
Suſpecto trepidant hoſtia parua ſolo.
Inde Grauiſcarum faſtigia rara videmus,
Quas premit æſtiuæ ſæpe paludis odor.
*Numeroſa. Leand. *Sed nemoroſa* viret denſis vicinia lucis,*
Pineáque extremis fluctuat vmbra fretis.
Cernimus antiquas nullo cuſtode ruinas,
Et deſolatæ mœnia fœda Coſæ.
* Ridiculũ clades. Leand. *Ridiculam cladis * pudet inter ſeria cauſam*
Promere, ſed riſum diſſimulare piget.
Dicuntur ciues quondam migrare coacti,
Muribus infeſtos deſeruiſſe lares.
Credere maluerim pygmeæ damna cohortis,
Et coniuratas in ſua bella grues.
Haud procul hinc petitur ſignatꝰ ab Hercule portus
Vergentem ſequitur mollior aura diem.
Inter caſtrorum veſtigia ſermo retexit,
Sardoam, Lepido præcipitante, fugam.
Littore namq; Coſæ cognatos depulit hoſtes,
Virtutem Catuli Roma ſecuta ducis.
Ille tamen Lepidus peior, ciuilibus armis
Qui geſſit ſocijs impia bella tribus.

Cui

Qui libertatem Mutinenſi Marte receptam
*Obruit auxilijs vrbe fauente * nouis.* * pauēte, Onuph. & Caſtal.
Inſidias paci moliri tertius auſus,
Triſtibus excepit congrua fata reis.
Quartus Cæſareo dum vult irrepere regno,
Inceſti pœnam ſoluit adulterij.
Nunc quoq; ſed meliꝰ, de noſtris fama queretur,
Iudex poſteritas ſemina dira notet.
Nominibus certos credam decurrere mores,
Moribus an potiùs nomina certa dari?
Quidquid id eſt mirus Latijs annalibus ordo,
Quod Lepidum toties reccidit enſe malum.
Nec dum deceſſis pelago permittitur vmbris, * permittimur. Caſtal.
Natus vicino vertice ventus adeſt.
Tenditur in medias mons Argentarius vndas,
*Ancipitiq́; iugo cærula curua * premit.* * rura, Leand.
*Tranſuerſos colles bis ternis millibus artat *,* * effert, Leand.
Circuitu ponti ter duodena patet.
Qualis per geminos fluctus Ephyreius Iſthmos
Ionias bimari littore findit aquas.
Vix circumuehimur ſparſæ diſpendia rupis,
Nec ſinuoſa graui cura labore caret.
Mutantur totiens vario ſpiramina flexu:
*Quæ non * profuerant vela, repente nocent.* * nunc, Siml.
Eminus Igilij ſiluoſa cacumina miror,
Quam fraudare nefas laudis honore ſuæ.

Hæc proprios nuper tutata eſt inſula ſaltus,
Siue loci ingenio,ſeu domini genio.
Gurgite cùm modico victricibus obſtitit armis,
Tanquam longinquo diſſociata mari:
Hæc multos lacera ſuſcepit ab vrbe fugatos,
Hîc feſſis poſito certa timore ſalus.
Plurima terreno populauerat æquora bello
Contra naturam claſſe timendus eques.
Vnum, mira fides, vario diſcrimine portum
Tam propè Romanis,tam procul eſſe Getis.
Tangimus Vmbronem:non eſt ignobile flumen,
Quod tuto trepidas excipit ore rates.
Tam facilis pronis ſemper patet alueus vndis,
In pontum quoties ſæua procella ruit.
Hîc ego tranquillæ volui ſuccedere ripæ,
Sed nautas auidos longiùs ire ſequor.
Sic feſtinantem ventúſque,diéſque reliquit,
Nec proferre pedem,nec reuocare licet.
Littorea noctis requiem metemur arena,
Dat veſpertinos myrtea ſylua focos.
Paruula ſubiectis facimus tentoria remis,
Tranſuerſus ſubito culmine contus erat.
Lux aderat,tonſis progreſſi ſtare videmur:
Sed curſum proræ terra relicta probat.
Occurrit chalybum memorabilis Ilua metallis,
Quà nihil vberius Norica gleba tulit.

Non

Non Biturix largo potior ſtrictura camino,
Nec quæ Sardonio ceſpite maſſa fluit.
Plus confert populis ferri fœcunda creatrix,
Quàm Tarteſſiaci glarea fulua Tagi.
Materies vitiis aurum letale parandis,
Auri cæcus amor ducit in omne nefas.
Aurea legitimus expugnant munera tædas,
Virgineóſque ſinus aureus imber emit,
Auro victa fides munitas decipit vrbes,
Auri flagitiis ambitus ipſe furit.
At contra ferro ſqualentia rura coluntur,
Ferro viuendi prima reperta via eſt.
Secula ſemideûm ferrati neſcia Martis
Ferro crudeles ſuſtinuêre feras.
Humanis manibus non ſufficit vſus inermis,
Si non ſint aliæ ferrea tela manus.
*His mecum pigri ſolabar * tædia venti,* *ſanabat. vet.
Dum reſonat variis vile celeuma modis:
*Laxatum * cohibet vicina Faleria curſum,* * laſſatũ. Onuph. & Siml.
Quãquam vix medium Phœbus haberet iter.
*Et tum fortè hilares per compita ruſtica pagi *,* * fagi. Onuph.
Mulcebant ſacris pectora feſſa iocis.
Illo quippe die tandem renouatus Oſyris
Excitat in fruges germina læta nouas.
Egreſſi villam, petimúſque, lucóque vagamur,
Stagna placent ſepto delicioſa vado,

Ludere laſciuos inter viuaria piſces
Gurgitis incluſi laxior vnda ſinit.
Sed malè penſauit requiem ſtationis amœnæ
Hoſpite conductor durior Antiphate.
Namque loci querulus curam Iudæus agebat,
Humanis animal diſſociale cibis.
Vexatos frutices, pulſatas imputat algas,
Damnáque libatæ grandia clamat aquæ.
Reddimus obſcenæ conuicia debita genti,
Quæ genitale caput propudioſa metit,
Radix ſtultitiæ, cui frigida ſabbata cordi:
Sed cor frigidius religione ſua eſt.
Septima quæq; dies turpi damnata veterno,
Tanquam laſſati mollis imago Dei.
Cætera mendacis deliramenta cataſtæ,
Nec pueros omnes credere poſſe reor.
Atque vtinam nunquam Iudæa ſubacta fuiſſet
Pompeij bellis, imperióque Titi.
Latiùs exciſæ peſtis contagia ſerpunt,
Victoréſque ſuos natio victa premit.
Aduerſus ſurgit Boreas, ſed nos quoque remis
Surgere certamus, cùm tegit aſtra dies.
Proxima ſecurum reſerat Populonia litus,
Quà naturalem ducit in arua ſinum.
Non illic poſitas extollit in æthera moles
Lumine nocturno conſpicienda Pharos.

Sed

Sed ſpeculam * validæ rupis ſortita vetuſtas,
Quà fluctus domitos arduus vrget apex.
Caſtellum geminos hominũ fundauit * in vſus,
Præſidium terris, indiciumq́; fretis.
Agnoſci nequeunt æui monumenta prioris
Grandia conſumpſit mœnia tempus edax.
Sola manent interceptis veſtigia muris:
Ruderibus latis tecta ſepulta iacent.
Non indignemur mortalia corpora ſolui,
Cernimus exemplis oppida poſſe mori.
Lætior hîc noſtras crebreſcit fama per aures,
Conſilium Romam penè redire fuit.
Hîc Præfecturam ſacræ cognoſcimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis.
Optarem verum complecti carmine nomen,
Sed quoſdam refugit regula dura pedes.
Cognomen verſu Veneris * cariſsime Rufi
Illo te dudum pagina noſtra canit.
Feſta dies, pridémque meos dignata penates,
Poſte coronato vota ſecunda colat.
Exornent virides communia gaudia rami,
Prouecta eſt animæ portio magna meæ.
Sic mihi ſic potiùs placeat geminata poteſtas,
Per quem malueram rurſus honore fruar.
Currere curamus velis Aquilone reuerſo,
Cùm primùm roſeo fulſit Eous equo.

* ſpeculũ. Onuph. & Siml.
* fraudarit. ver.
* verſans Veneris. Caſtal.

Inci

Incipit obſcuros oſtendere Corſica montes:
    Nubiferúmque caput concolor vmbra leuat.
Sic dubitanda ſolet gracili vaneſcere cornu,
    Defeſſíſque oculis Luna reperta latet.
Hæc ponti breuitas auxit mendacia famæ,
    Armentale ferunt quippe nataſſe pecus,
Tempore Cyrneas quo primùm venit in oras,
    Fortè ſecuta vagum fœmina Corſa bouem.
Proceſſu pelagi iam ſe Capraria tollit,
    Squallet lucifugis inſula plena viris.
Ipſi ſe monachos Graio cognomine dicunt,
    Quòd ſoli nullo viuere teſte volunt.
Munera fortunæ metuunt, dum damna verẽtur:
    Quiſquam ſpontè miſer, ne miſer eſſe queat.
Quænam peruerſi rabies tam ſtulta cerebri?
    Dum mala formides, nec bona poſſe pati.
Siue ſuas repetunt ex fato ergaſtula pœnas,
    Triſtia ſeu nigro viſcera felle tument.
Sic nimiæ bilis morbum aſſignauit Homerus
    Bellerophontæis ſollicitudinibus.
Nam iuueni offenſo ſæui poſt tela doloris
    Dicitur humanum diſplicuiſſe genus.
In Volaterranum verò Vada nomine tractum
    Ingreſſus dubij tramitis alta lego.
Deſpectat proræ cuſtos, clauumq́; ſequentem
    Dirigit, & puppim voce monente regit.

Incertus gemina diſcriminat arbore fauces,
Defixáſque offert limes vterque ſudes.
Illis proceras mos eſt adnectere lauros,
Conſpicuas ramis & fruticante coma,
Vt præbente algam denſi ſymplegade limi
Seruet inoffenſas ſemita clara notas.
Illic me rapidus conſiſtere Corus adegit,
Qualis ſyluarum frangere luſtra ſolet.
Vix tuti domibus ſæuos tolerauimus imbres,
Albini patuit proxima villa mei.
Namque meus, quē Roma meo ſubiunxit honori,
Per quem iura meæ continuata togæ,
Non expectatos penſauit laudibus annos,
Vitæ flore puer, ſed grauitate ſenex.
Mutua germanos iunxit reuerentia mores,
Et fauor alternis creuit amicitiis.
Prætulit ille meas, cùm vincere poſſet, habenas:
Prædeceſſoris maior amore fuit.
Subiectas villæ vacat aſpectare ſalinas.
Namque hoc cenſetur nomine ſalſa palus.
Quà mare terrenis decliue canalibus intrat,
Multifidóſque lacus paruula foſſa rigat.
Aſt vbi flagrantes admouit Sirius ignes,
Cùm pallent herbæ, cùm ſitit omnis ager,
*Cùm * cataractarum clauſtris excluditur æquor,* * Tum. Siml.
Vt fixos latices horrida duret humus.

Con

Concipiunt acrem natiua coagula Phœbum,
Et grauis æſtiuo cruſta colore coit.
Haud aliter quàm cũ glacie riget horridus Iſter,
Grandiáque adſtricto flumine plauſtra vehit.
* Solitus. Caſtal. Rimetur ſolitas * natura expendere cauſas,
Inq́; pari diſpar fomite quærat opus.
*Vincta. Caſtal. Iuncta * fluenta gelu conſpecto Sole liqueſcunt,
Et rurſus liquidæ Sole gelantur aquæ.
O quam ſæpè malis generatur origo bonorum!
Tempeſtas dulcem fecit amara moram.
Victorinus enim, noſtræ pars maxima mentis,
Congreſſu expleuit mutua vota ſuo.
Errantem Tuſcis conſidere compulit agris,
* Excolere. yet. Et colere* externos capta Toloſa lares.
Nec tantùm duris nituit ſapientia rebus,
*Pectora. Onuph. Pectore * non alio proſperiora tulit.
* Cõſulis. vin. Conſcius * Oceanus virtutum, conſcia Thule,
Et quicunque ferox arua Britannus arat.
Qua præfectorum vicibus frenata poteſtas
Perpetuum magnĩ fœnus amoris habet.
Extremum pars illa quidem diſceſſit in orbem,
Sed tanquam medio rector in orbe fuit.
Plus palmæ eſt, illos inter voluiſſe placere,
Inter quos minor eſt diſplicuiſſe pudor.
Illuſtris nuper ſacræ comes additus aulæ,
Contempſit ſummos ruris amore gradus.

Hunc ego complexus, ventorum aduerſa feſelli,
Dum videor patriæ iam mihi parte frui.
Lutea protulerat ſudas aurora iugales.
*Antennas tendi littoris vnda * iubet.* * Aura. *Caſtal.*
Inconcuſſa vehit tranquillus apluſtria flatus,
Mollia ſecuro vela rudente tremunt.
Aſſurgit ponti medio circumflua Gorgon,
*Inter Piſanum Cyrniacumq́; * latus.* * Cyrnaicum. *Sim.*
Aduerſus ſcopulos, damni monumenta recentis,
Perditus hic viuo funere ciuis erat.
Noſter enim nuper iuuenis maioribus amplis,
Nec cenſu inferior, coniugióue minor,
Impulſus furiis homines, diuoſq́; reliquit,
Et turpem latebram credulus exul agit.
Infœlix putat illuuie cœleſtia paſci,
Seq́; premit læſis ſæuior ipſe Deis.
Num rogo deterior Circæis ſecta venenis?
Tunc mutabantur corpora; nunc animi.
Inde Triturritam petimus, ſic villa vocatur,
Quæ latet expulſis inſula penè fretis.
Namque manu iunctis procedit in æquora ſaxis,
Quiq́; domum poſuit, condidit ante ſolum.
Contiguum ſtupui portum, quem fama frequẽtat
Piſarum emporio, diuitiiſq́; maris.
Mira loci facies pelago pulſatur aperto,
Inque omnes ventos littora nuda patent.

Non

*Non vllus * tegitur per brachia tuta receſſus,*
* nõnullus. vet. *Aeolias poſſit qui prohibere minas.*
Sed procera ſuo prætexitur alga profundo,
Molliter offenſæ non nocitura rati:
* interligat. Caſtal. *Et tamen inſanas cedendo interrigat * vndas,*
Nec ſinit ex alto grande volumen agi.
* nauigiis Onuph. *Tempora nauigij * clarus reparauerat Eurus.*
Sed mihi Protadium viſere cura fuit.
Quem qui fortè velit certis cognoſcere ſignis,
* ſpecimen. vet. *Virtutis ſpeciem * corde vidente petat.*
Nec magis efficiet ſimilem pictura colorem,
Quàm quæ demeritis miſta figura venit.
Aſpicienda procul certo prudentia vultu,
Formáque iuſtitiæ ſuſpicienda micat.
Sit fortaſſe minus, ſi laudet Gallia ciuem,
Teſtis Roma ſui præſulis eſſe poteſt.
Subſtituit patriis mediocres Vmbria ſedes,
* vtraque. Sim. *Virtus fortunam fecit vtramque * parem.*
Mens inuicta viri pro magnis parua tuetur,
Pro paruis animo magna fuêre ſuo.
Exiguus rerum rectores ceſpes habebat,
Et Cincinnatos iugera pauca dabant.
Hæc etiam nobis non inferiora feruntur,
Vomere Serrani, Fabriciiq; foco.
Puppibus ergo meis fida in ſtatione locatis,
Ipſe vehor Piſas, quà ſolet ire pedes.

Præbet

Præbet equos, offert etiam carpenta Tribunus,
Ex commilitio carus & ipſe mihi,
Officiis regerem cùm regia tecta magiſter:
Armigeráſque Pÿ principis excubias,
Alphéæ veterem contemplor originis vrbem,
*Quā cingūt geminis Arnus & Auſur * aquis.* * Æſar. Caſtal.
Conum pyramidis coëuntia flumina ducunt:
Intratur modico frons patefacta ſolo.
Sed proprium retinet communi in gurgite nomen,
Et pontum ſolus ſcilicet Arnus adit.
Antè diu quàm Troiugenas fortuna penates
Laurentinorum regibus inſereret,
Elide deductas ſuſcepit Etruria Piſas,
Nominis indicio teſtificata genus.
Hîc oblata mihi ſancti genitoris imago,
Piſani proprio quam poſuêre foro.
Laudibus amiſſi cogor lachrymare parentis,
Fluxerunt madidis gaudia mœſta genis.
Namque pater quondam Tyrrhenis præfuit aruis,
Faſcibus & ſenis credita iura dedit.
Narrabat memini, multos emenſus honores,
Tuſcorum regimen plus placuiſſe ſibi.
Nā neque opū curam, quāuis ſit magna, ſacrarū.
Nec ius Quæſturæ grata fuiſſe magis.
Ipſam ſi fas eſt poſtponere Præfecturam,
Pronior in Tuſcos non dubitabat amor:

Nec

Nec fallebatur tam carus & ipſe probatis,
Aeternas grates mutua cura canit.
Conſtantémque ſibi pariter, mitémque fuiſſe
Inſinuant natis qui meminere ſenes.
Ipſum me gradibus non degeneraſſe parent
Gaudent, & duplici ſedulitate fouent.
Hæc eadem cùm Flamminiæ regionibus irem,
Splendoris patrij ſæpè reperta fides.
*Famam Lachanij veneratur numinis * inſtar*
*Inter terrigenas * Lydia tota ſuos.*

* Nominis. Onuph. & Simi.
* Turrigenas. Sim.

Grata bonis priſcos retinet prouincia mores,
Dignáque rectores ſemper habere bonos.
Qualis nunc Decius, Lucilli nobile pignus,
Per Corythi populos arua beata regit.
Nec mirum, magni ſi redditus indole nati
Felix tam ſimili poſteritate pater.
Huius vulnificis ſatyra ludente Camœnis
Nec Turnus potior, nec Iuuenalis erit.
*Inſtituit * veterem cenſoria lima pudorem:*
Dumq́ malos carpit, præcipit eſſe bonos.

* Reſtituit. Caſtal.

*Non * olim ſacri iuſtiſſimus arbiter auri*
Circunſiſtentes reppulit Harpyias,
Harpyias, quarum decerpitur vnguibus orbis,
Quæ pede glutineo, quod tetigere, trahunt.
Quæ luſcum faciunt Argum, quæ Lyncea cæcum:
Inter cuſtodes publica furta volant.

* Nãque olim. Caſt.

Sed

Sed non Lucillum Briareia præda feſellit,
Totáq; ſimul manibus reſtitit vna manus.
Iamq; Triturritam Piſæa ex vrbe reuerſus
Aptabam nitido pendula vela Noto.
... ſubitis tectus nimbis inſorduit æther,
Sparſerunt radios nubila rupta vagos.
ſtitimus, quis enim ſub tempeſtate maligna
Inſaniturìs audeat ire fretis?
Otia vicinis terimus naualia ſyluis,
Sectandiſq; iuuat membra mouere feris.
Inſtrumenta parat venandi villicus hoſpes,
Atque olidum doctas noſſe cubile canes.
Funditur inſidiis, & rara fraude plagarum,
Terribiliſque cadit fulmine dentis aper.
Quem Meleagræi vereantur adire lacerti,
Qui laxet nodos Amphitryoniadæ.
Tum reſponſuros perſultat buccina colles,
*Fitque reportanda * carmine præda leuis.*
Interea madidis non deſinit Africus alis
Continuos piceâ nube negare dies.
Iam matutinis Hyades occaſibus vdæ,
Iam latet hyberno conditus imbre lepus:
Exiguum radiis, ſed magnis fluctibus aſtrum,
Quo madidam nullus nauita linquit humum.
**Namque procelloſo ſubiungitur Oarioni *.*
Aestiferumque canem roſcida præda fugit.

* reportando. Onuph. reportanti. Caſt.

* Orioni Onuph.

Vidimus excitis pontum flaueſcere arenis,
Atque eructato vortice rura tegi.
Qualiter Oceanus mediis infunditur agris,
Deſtituenda vago cùm premit arua ſalo;
Siue alio refluus noſtro colliditur orbe,
Siue coruſca ſuis ſidera paſcit aquis.

LIBER II.

Nondũ lõgus erat, nec multa volumina paſſus
Iure ſuo poterat longior eſſe liber:
Tædia continuo timuit ceſſura labori,
Sumere ne lector iuge paueret opus.
Sæpè cibis affert ſerus faſtidia finis.
Gratior eſt modicis hauſtibus vnda ſiti.
Interualla viæ feſſis præſtare videtur,
Qui notat inſcriptus milia crebra lapis.
Partimur trepidum per opuſcula bina ruborem,
Quem ſatius fuerat ſuſtinuiſſe ſemel.
Tandem nimboſa maris obſidione ſolutis,
Piſcano portu contigit alta ſequi.
Adridet placidum radiis criſpantibus æquor,
Et ſulcata leui murmurat vnda ſono.
Incipiunt Appennini deuexa videri.
Quà fremit aërio monte repulſa Thetis.
Italiam rerum dominam qui cingere viſu,
Et totam pariter cernere mente velit;

Inue-

Inueniet quernæ ſimilem procedere frondi,
Artatam laterum conueniente ſinu.
Millia per longum decies centena teruntur
A Ligurum terris ad freta Sicaniæ.
In latum variis damnoſa amfractibus intrat
*Tyrrheni rabies, Adriaticiq; ſalis.** * ſali. On.
Quà tamen eſt iuncti maris anguſtiſſima tellus,
Triginta & centum millia ſola patet.
Diuerſas medius mons obliquatur in vndas,
Quà fert atque refert Phœbus vterq; diem.
Vrget Dalmaticos Eoo vertice fluctus,
Cærulaq; occiduis frangit Etruſca iugis.
Si factum certa mundum ratione fatemur,
Conſiliumq; Dei machina tanta fuit,
*Excubiis Latiis * prætexuit Appenninum:* * Latij. Caſt.
Clauſtraq; montanis vix adeunda viis,
Inuidiam timuit natura, parúmq; putauit
Arctois Alpes oppoſuiſſe minis,
Sicut vallauit multis vitalia membris,
Nec ſemel incluſit, quæ pretioſa tulit.
Iam tum multiplici meruit munimine cingi,
Sollicitoſq; habuit Roma futura deos.
Quo magis eſt facinus diri Stiliconis acerbum,
*Proditor arcani quòd * fuit imperij.* *qui. On.
Romano generi dum nititur eſſe ſuperſtes,
Crudelis ſummis miſcuit ima furor:

Dumq́ timet, quidquid ſe fecerat ipſe timeri,
Immiſit Latiæ barbara tela neci.
Viſceribus nudis armatũ condidit hoſtẽ,
Illatæ cladis liberiore dolo.
Ipſa ſatellitibus pellitis Roma patebat,
Et captiua prius, quàm caperetur, erat.
Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
Ante Sibyllinæ fata cremauit opis.
Odimus Althæam conſumpti funere torris,
Niſænm crinem flere putantur aues.
At Stilico æterni fatalia pignora regni,
Et plenas voluit præcipitare colus.
Omnia Tartarei ceſſent tormenta Neronis,
Conſumat ſtygias triſtior vmbra faces.
Hic immortalem, mortalem perculit ille:
Hic mundi matrem perculit, ille ſuam.
Sed diuerticulo fuimus fortaſſe loquaces,
Carmine propoſito iam repetamus iter.
Aduehimur celeri candentia mœnia lapſu,
Nominis eſt auctor Sole coruſca ſoror.
Indigenis ſuperat ridentia lilia ſaxis,
Et leui radiat picta nitore ſilex.
Diues marmoribus tellus, quæ luce coloris
Prouocat intactas luxurioſa niues.

Multa deſiderantur.

THEOD. SITZMANI THVRINGI ANIMADVERSIONES IN ITINERARIVM RVTILIANVM.

*Q*VAMVIS *Itinerarium Rutilij iamdudũ annotationibus pereruditis illuſtrauerit V.Cl. Ioſephus Caſtalio:non tamen deſperamus in hac ſegete poſt diuitem illius meſſem reſtare nobis aliquod laudis ſpicilegium. Iaciamus aleam!*

IN LIB. I.

VELOCEM *potiùs reditum mirabere.*] Admiratione minimè cariturum auguratur, quòd opinione citiùs eam vrbẽ reliquerit, cuius maieſtatem, ſplendorem, dignitatem & excellentiam adeò operosè eſſet deſcripturus. Gemina planè ſententia Symmachus lib. 1. epiſt. 24. *Difficile eſt hinc abire cùm veneris: adeò ſi contemplari maieſtatem vrbis noſtræ velis, iuſto citiùs videbitur reuertiſſe.* Verſ. 1.

2. *Quid logum toto Romam venerantibus æuo.*] Ali-

ter ſentiebat Brutus interfector ille Iul. Cæſaris. Cùm enim viuentibus oculis inſpiceret,non ſublatam dominationem, ſed dominum commutatum eſſe:præclarè erga Remp.animatos nequaquam putabat Romæ degere poſſe incolumes. Rem, non locum oportuiſſe præſtare iſtuc ſibi, perſpicuè innuit his verbis: *Longè à ſæuientibus abero,mihique eſſe iudicabo Romam,vbicunque liberum eſſe licebit,ac veſtri miſerebor, quibus nec ætas, neque honores, neque virtus aliena dulcedinem viuendi minuere potuerit.*

8.*Ingenitum cumulant vrbis honore decus.*]*Ingenita & congenita conſcientia* apud Tertullian. c.5. de teſtim.animæ aduersùs gentes: *eiuſmodi eruptiones animæ non putauit doctrinam eſſe naturæ, & congenitæ & ingenitæ conſcientiæ tacitæ commiſſa.*

9.*Semina virtutum*,&c.]Aur. Caſſiodorus 1. variar.6. *Nulli ſit ingrata Roma,quæ dici non poteſt aliena.Illa eloquentiæ fœcunda mater,illa virtutum omniũ latiſſimum templum.*

10.*Nõ potuêre aliis digniùs eſſe locis.*]Ouid.4.Faſt.
Dignus Roma locus quò Deus omnis eat.

11.*Fœlices etiã*,&c.]Eos intelligit,quibus *ius ciuitatis*, quod Plutarchus μοναρχίας appellat πολιτείαν, fuerat conceſſum, licet origine non eſſent ciues Romani. Nam & illi vtebantur priuilegiis & ſimilibus actibus ciuitatis, rerúmque ciuilium communionis belli & pacis tempore erant participes. Ælius Ariſtides, Orat.in Romam: διέλοντες δύο μέρη πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς (τοῦτο δ᾽ εἰπὼν, ἅπασαν εἴρηκα τὴν οἰκουμένην) τὸ μὲν χαριέστερόν τε καὶ

γενναι

γενναιότερον καὶ δυνατεύτερον πανταχοῦ πολιτικὸν ἢ καὶ ὁμόβυλον πᾶν ἀπεδώκατε. i. *Cùm omnes, qui ad imperium pertinebant(in quo totum orbem terrarum complector)in duas partes tribuiſſetis; qui quidem generoſiores erant & potentiores,eos ciuitate atque etiam gente donaſtis,reliquis inter ſubiectos relatis.*

13.*Religioſa patet peregrina curia laudi.*]Inſtitutũ illud occulto Politico conſilio diu retentum Romæ,vt è prouincialibus honeſtiſſimos quoſque non tantùm beneficio ciuitatis obligarent, verùm etiam curiæ pignorarent, atque ita ſimul ſe augerent,ſimul diſcrimen,& tacitum ob æmulationem inter receptos, & non receptos, diſſidium conciliarent. Nazarius,in Panegyr. Conſtantino Aug.dicto: *Senſiſti, Roma,tandem te arcem omnium gentium, & terrarum eſſe reginam, cùm ex omnibus prouinciis optimates viros curiæ tuæ pignoraueris: vt Senatus dignitas non nomine,quàm re, eſſet illuſtrior, cùm ex totius orbis flore conſtaret.* Cæterum quod hîc Rutilius aliíque ſcribunt de Romanis, meliorem partem generis humani in cœtum ſenatorium eos cooptaſſe,idem de Athenienſibus confirmat Ælianus his verbis: Οὐ μόνοις τοῖς ἀστοῖς ἐχῶντο Ἀθηναῖοι πρὸς τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς στρατηγίας ἐπιτηδείοις· ἀλλὰ γὰρ καὶ ξένους προροῦντο, καὶ τὰ κοινὰ αὐτοῖς ἐνεχείριζον, εἴπερ οὖν αὐτοὺς ἀγαθοὺς ὄντας κατέγνωσαν, καὶ ἐπιτηδείους εἰς τὰ τοιαῦτα. hoc eſt, *Athenienſes non ſolùm idoneis ciuibus gerendam Rempub. & militiam adminiſtrandam commiſerunt, ſed ſæpe etiam peregrinos ciuibus antetulerunt, eóſque Reipub. gubernationi præfecerunt, ſiquidem eos bonos honeſtóſque viros*

ros cognouiſſent,& ad hæc munera ſubeundum accommodatos.

Relligioſa]Cic.pro Flacco:*ſua cuique ciuitati religio, Lali, eſt,noſtra nobis.*

15. *Ordinis imperio,collegarúmque fruuntur.*]*Ordo*, ſimpliciter poſitus, de ſenatorio ſumitur. Iulius Capitolin. in Maximo & Balbino: *ſic elatus latro ſurrexit,vt ſe ordini profiteretur iratum.* Symmachus lib.6.epiſt.47.*Studia plebis in iudicem, fauor quoque ordinis æmulatur.*& lib.10.epiſt.54.*Neque aliud magis authoritatem facit ſententiis noſtris,quàm quod omnia quaſi iuratus ordo decernit.*

16.*Et partem genij,quem venerantur,habent.*]Ciuitatibus ferè omnibus ſuos fuiſſe *Genios* ex inſcriptionibus antiquis,& hiſtoricis Polybio & Dione,eruditè & perſpicuè docet Daniel Heinſius in Not.ad.Sil.Ital.lib.2.vbi hunc Rutilij locum adducit.Adi præterea Alciatum in l.pupillus,239. §. vrbs.ff.de V.S.M.Ant.Del-rio, comment. ad Senec.Troad.v.53.Petr.Heigium,ad tit.Inſtit.de interdictis Deſider. Herald. ad Arnob. lib.1. adu. gent. Ioh. Roſinum ſympatriotam noſtrum antiq.Rom.lib.2.c.14.

21. *Illa quidem longis nimium deformia bellis.*]De Galliarum aliarúmque nationum circa iſtam tēpeſtatem clade Saluian.Maſſil. lib.7.de gub.Dei.

25. *Præteres lacrimas tectis debemus auitis.* Symmachus lib.2. epiſt.7. *integer animus putat innocentiam ſuauem minùs,ſi periculis ſuorum deſit.*

27.*Nec fas vlteriùs longas neſcire ruinas.*]Conſule Ioh.Sauaron.ad Sidon. Apollin. Carm.7. v. 295.

ſolitis

——ſolitis defeſſa ruinis.

Gallia——————

32. *Ipſáque, ſi poſſent arbuta noſtra loqui.*] Arnob. lib. 1. aduerſ. gent. *Ipſa denique hiſcere ſi animantia muta potuiſſent: ſi in linguarum noſtrarum facilitatem ſolui; imò ſi arbores, glebæ, ſaxa ſenſu animata vitali vocis ſonitum quirent & verborum articulos integrare, ita non duce naturâ & magiſtra, non incorruptæ ſimplicitatis fide, & intelligerent eſſe Deum, & cunctorum dominum ſolum eſſe clamarent.*

35. *Iamiã laxatus.*] Caſtalio repoſuit, *laxatis*. Puto lectionem veterem tolerari poſſe, nec opus eſſe correctione.

39. *Poſtquã Tuſcus ager.*] *Tuſcia* Latinis, θυσκία Dionyſ. Halicarnaſſeo lib. 1. ἀπὸ τοῦ θύειν, à ſacrificando. *Tuſci*, inquit Seruius, ad 8. Æneid. ἀπὸ τοῦ θύειν. Et inde Plinius lib. 3. cap. 5. *Tuſcos* dictos notat à ſacrifico ritu. Fuiſſe enim Etruſcos præ cæteris Italiæ populis eorum, quæ ad Religionem & ſacrificia pertinebant, ad ſuperſtitionem vſque ſtudioſos: quanquã Dionyſius iam tum æuo ſuo ſtudium id Diuinorum adeò apud eos exoleuiſſe ſcribat, vt cunctarum nationum vni haberentur ſacrorum negligentiſſimi. Inde autem fit, vt nonnulli primam nominis literam arbitrentur aſpirãdam. Alij Latinæ faciunt originis ab *Ture* deriuãtes, inter quos Paul. Diaconus de geſtis Longobard. lib. 11. cap. 16. Sext. Pomp. Feſt. Tuſciam à *Tuſco* rege, Herculis filio, denominatam ſcribit. Vid. Paul. Merulæ Coſmograph. p. 2. lib. 4. cap. 21.

Aurellius agger.] *Viam Aureliam* intelligit,

quam ad inferum mare fuiſſe Cic.docet.Ait enim in Anton.Philipp.12.*Tresvia ſunt ad Mutinam,quo feſtinat animus, à ſupero Flaminia:ab infero, Aurelia: media,Caſſia.* Meminit etiam Aureliæ viæ Celſus I.C.l.quidam teſtamento.30.ff.de legat.2.

40. *Perpeſſus Geticas enſe vel igne manus.* Vid.infrà. lib.2.v.41.& ſeqq.

41. *Crebra relinquẽdis infigimus oſcula portis.*]Nota morem,non omnibus obſeruatum.Diſcedentes, aut longiùs aliquod iter adornantes, vel *portas* oſculabantur,vt fecit noſter Rutilius:vel *poſtes & limina*.Ammian.Marcellin. *Mœnia permixta ſunt lamentis & luctu:& per omnia ciuitatis membra vna vox cunctorum erat gementium, cùm laceraret crines matrona exul fuganda laribus, in quibus nata erat & educata,orbatáque mater liberis vel coniuge viduata, procul ab eorum manibus pelleretur: & turba flebilis poſtes penatum amplexa vel limina lacrimabat*:vel *ripas*.Valer.Flac.lib.4.Argonaut.

Vltima tum patriæ cedens dedit oſcula ripæ.

Aduenientibus id fuiſſe ſolẽne,vt ingreſſi regionẽ aliquam,ad eámue ex interuallo reuerſi,religiosè eam ſalutarent ex Plauto, & aliis veteribus ſcriptoribus notiſſimum eſt. Sed & recens exemplũ. De Carolo V.Imper. recenſet Iacobus Aug. Thuanus lib.17.hiſt.*Euro propitio prouectus ſine vlla nauſea in Hiſpaniam traiiciens Lareduni in Cantabria portum appulit. Quo loco magna procerum operiẽtium, nobilitatis ac ciuitatum legatorum felicem reditum gratulantium turba exceptus eſt. Vbi terram tetigit, id Cæſariani ſcriptores prodidêre,proſtratus oſculum fixit,*

fixit,& Salue,inquit,mihi optatiſſima mater:nudus ex vtero matris exiui, nudus ad te,tanquam alteram matrem redeo,& quod vnum poſſum,pro tam multis in me meritis corpuſculum hoc,& oſſa mea do dedicóque:continuóque de abdicatione iam facta ritu ſolemni denuo celebranda cogitare cœpit.

46.*In quantum fletus currere verba ſinit.*]*In quantũ,* h.e.quatenus.Seneca lib.6.de benefic.c. 23. *Vide in quantum corporibus vagari liceat.* Idem 7. controuerſ.in præfat. *Sufficiebat illi, in quantum voluerat,explicandi vis.*Iulius Frontinus lib. de controuerſ.lim. *Rerum ad profeſſionem noſtram pertinentium, in quantum potui occupatus ſpecies,qualitates, conditiones,modum & numerum excuſſi.*Tertullian.de teſtimon. animæ adu. gent.c. vlt. *Omnis anima rea & teſtis eſt;in tantum & rea erroris,in quantum teſtis veritatis.*

In quantum fletus ſinit.]Sidon.Apollin. *Pareo libens,in quantum epiſtolaris pagina ſinit.*

47.*Exaudi regina tui pulcherrima mundi.*]Virgil. lib.2.Georg.in fin.

Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septémque vna ſibi muro circumdedit arces.

Reginam voçant eandem Athenæus, & Ammian. Marcell. S. Ioh. Chryſoſtomo in epiſt. ad Rom. hom.2.πόλεων κορυφῆς dicitur. Idem in ead. vocat eam πόλιν λαμπρὰν, καὶ μεγάλην, καὶ πρὸς ἣν ἅπασα ἔβλεπεν ἡ οἰκουμένη.Gloſſar. Græcolat. Βάσιλις πόλις, *regina vrbs.* proculdubio de Roma vel Conſtantinopoli.Omnino autem exiſtimo Rutilium mutuatum hoc fuiſſe ab Erinna poëtria, quæ vixit

xit ſub Pompeij aut circiter æuum, cuius verſus laudat I.Lipſius de magnitudine Romana, cap.2. eóſque his verbis Latio donat:

Filia ô Martis mihi, Roma, ſalue,
Aureo regina decora cultu
Quæ vel in terram ſtabiles Olympi.
Incolis arces.

Inter ſidereos Roma recepta polos.] Ouid.1. Faſtor.

At poſtquam fortuna loci caput extulit huius,
Et tetigit ſummo vertice Roma Deos:
Creuerunt & opes.——————

50. *Non procul à cælo per tua templa ſumus.*] Martial. lib.10.epigr.51.

—*Capitolini ſummum pene trale Tonantis,*
Quæque nitent cælo proxima templa ſuo.

55. *Nam Solis radiis æqualia munera tendis.*] Rectè annotauit Ioſeph. Caſtalio Rutilium Ariſtidis Orat.in Romam, expreſſiſſe ſententiam. Verba Ariſtidis, interp. Guil. Cantero hæc ſunt: *Quod de Aſia dixit auctor quidam, quantamcunque Sol peragraret regionem huic vnum imperare Regem (id quod falsò protulit, quandoquidem Africam totam atque Europam Solis ortu & occaſu exemit) id iam verum eſt effectum, quando & Solis curſus veſtro æqualis eſt imperio, & veſtram vrbem Sol peragrat.* Salluſt. Catilin. *Ea tẽpeſtate mihi imperiũ R.P. multò maximè miſerabile viſũ eſt, cui cum ad Occaſũ ab ortu Solis omnia domita armis parerẽt, domo otiũ atq; diuitiæ affluerẽt,* &c.

56. *Quà circũfuſus fluctuat Oceanus.*] Ita ferè Ouid. in epiſt. Deian.

Qua latum Nereus cœrulus ambit humum.

De magnitudine& amplitudine imperij Rom.ſic Cic.Orat.de prouinc. conſularibus: *Iamdiu mare videmus illud immenſum,cuius feruore non ſolùm maritimi curſus,ſed vrbis etiam,& viæ militares iam tenebantur,virtute Cn.Pompij ſic à populo Rom.ab Oceano vſque ad vltimum Portum,tanquam vnum aliquem portum tutum,& clauſum teneri, nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipſa poterant in Prouincias noſtras redundare: ita ab eodem partim reciſas, partim repreſſas:vt Aſia,quæ imperium antea noſtrum terminabat:nunc nouis tribus prouinciis ipſa cingatur. Poſſum de omni regione,de omni hoſtium gecere dicere. nulla gens eſt,quæ non aut ita ſubacta ſit, vt vix extet, aut ita domita,vt quieſcat, aut ita pacata, vt victoria noſtra imperióque lætetur.* Ariſtides orat. in Româ: Ὃν γε μὴν ἠπίστουν τινὲς τῶν λογοποιῶν μὴ εἶναι τὸ παράπαν Ὠκεανὸν, μηδὲ περιῤῥεῖν τὴν γῆν, ποιητὰς δ' εὑρόντας τοὔνομα ψυχαγωγίας ἕνεκα εἰς ποίησιν θεῖναι, τοῦτον οὕτω καλῶς ἀνεύρετε, ὥστε οὐδ' ἡ ἐνταῦθα νῆσος ὑμᾶς διέφυγε.hoc eſt.*Oceanum autem,quem multi ſcriptores nec extare prorſus, neque terram ambire credebant,verùm Poëtas nomen hoc fictum ad delectationem verſibus ſuis inſeruiſſe, tam probè reperiſtis, vt nec,quæ in eo erat inſula,vos latuerit.* Minuc. Felix in Octau. *Sic eorum poteſtas & authoritas totius orbis ambitus occupauit:ſic imperium ſuum vltra Solis vias, & ipſius Oceani limites propagauit, dum exercent in armis virtutem religioſam, dum vrbem muniunt ſacrorum religionibus.* Æthicus in pr.Coſmograph. *Lectionum peruigili cura comperimus, S.P.Q.R. totius mundi dominos, donatores orbis & præſules: qui quicquid*

quid ſubiacet cælo, penetrarent triumphis, omnem terram Oceani lymbo circundatam. Dionyſ. Halicarnaſ. ἡ δὲ ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται. πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη, τῆς δυναστείας. hoc eſt, *Romana vrbs imperat toti terræ, quæ quidem inacceſſa non ſit, habitatúrque ab hominibus; ſed & toti mari imperat, non ſolùm huic intra columnas Herculeas, ſed ipſi Oceano, quacunque eſt nauigabilis; primáque & ſola ab omnis æui memoria terminos ſibi potentiæ fecit, Orientem, & Occidentem.* Quibus quidem verbis terras omnes & maria Halicarnaſſæus tribuit, ſed vt decuit hiſtoricum bonæ fidei, cum aliqua reſtrictione aut exceptione: ſeiungítque inacceſſa aut inhabitata loca, itémque maria ignota. Enimuero ſi propiùs inſpicias, nec habitata quidem omnia loca ſub imperio habuit, & multa ſub Parthorum iure ad Orientem fuêre; multa libera, aut ſub regibus ad Septentrionem ac Meridiem: ſed quicquid opportunum aut dignum vinci videbatur, vicit. Cætera non tam non potuit, quàm contempſit, & iudicio reliquit. Sed illud nemo negauerit, florem Aſiæ, Africæ, Europæ in hoc imperio fuiſſe, ipſa gentium robora, ingenia, opes. Quod vt clariùs tibi liqueat, adi I. Lipſium lib. 1. de magnitud. Rom. lib. 3. vbi quid in triplici hac mundi plaga habuerit, ſtrictim & per indicem dicit: atque id cùm imperium maximum

mum & in culmine ſuo fuit, vt ab Auguſto ad Traianum.

57. *Voluitur ipſe tibi, qui cōtinet omnia Phœbus.*] Cic. lib. 2. de nat. Deor. *Sol cuius magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam voluitur, iiſq́ Oriens & Occidens diem, noctémque conficit.*

Qui continet omnia.] Quod Cic. d. lib. dixit de mundo, *omnia eum complexu ſuo continere*: id Poëta noſter Soli tribuit, qui omnia clariſſima luce colluſtrat, multis partibus maior atque amplior quã terra vniuerſa. Claudian. in panegyr. de Probin. & Olybr. conſulatu, in pr.

Sol, qui flammiferis mundum complexus habenis,
Voluis inexhauſto redeuntia ſecula motu.

58. *Eque tuis ortos, in tua condis equos.*] Ita rectè Caſtalio, cùm olim legeretur *ortus*. Porrò aut ego fallor, aut noſter, cùm hæc caneret in animo habuit locum Tibulli lib. 2. eleg. 5. v. 57. & ſeqq.

Roma tuum nomen terris fatale regendis,
Qua ſua de cœlo proſpicit arua Ceres.
Quáque patent ortus, & qua fluitantibus vndis,
Solis anhelantes abluit amnis equos.

In eandem quoque ſententiam Ouid. 1. Faſtor.

Iupiter arce ſua cùm totum ſpectet in orbem,
Nil niſi Romanum quod tueatur habet.

Et Seneca ad Heluidiam matrem: *Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias miſit, vbicunque vicit Romanus, habitat.*

59. *Te non flammigeris Libyæ tardauit arenis.*] *Arena Libyſſa* Catullo carm. 7. Claudian. de laudib. Stilicon. lib. 3. v. 333.

——*pererratis Libyæ flagrantibus oris.*

62.*Tantum virtuti peruia facta tua.*]Populus Romanus latè per orbem terrarum arma circumferendo tot laboribus periculíſque iactatus eſt, vt ad conſtituendum eius imperium contendiſſe virtus & fortuna videantur, vt præter L. Flor. teſtantur Ammian. Marcellin. lib. 14. *Tempore* (inquit) *quo primis auſpiciis in mundanum fulgorem ſurgeret victura, dum erunt homines, Roma, vt augeretur ſublimibus incrementis, fœdere pacis æterna virtus conuenit atque fortuna, plerunque diſſidentes: quarum ſi altera defuiſſet, ad perfectam non venerat ſummitatem.* Quæ Marcellini verba in Notis ad Flori prologũ laudat vir celeberrimus, mihíque peramicus Ianus Gruterus, iiſque addendum ſuadet Plutarchum lib. de fortuna populi Romani.

63.*Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam.*]Romani primùm pauculi fuerunt, & cùm Romulus militiam & Rempublicam ordinaret, vix ad millia terna peditum (alios bina millia velle ſcribit I. Lipſius 1. de magnit. Rom. 7.) cenſa, & equitum trecenti. At idem cùm è viuis abiit, peditum reliquit XLVI. millia, & equitum mille. Tantum viri opéſque creuerant in annis circiter, quibus Romulus regno præfuit, XXXVI. his artibus. Primo, apertione aſyli: deinde lege de liberis lata; qua iuſſit, quicquid natum eſſet tolli, modo ne mutilum & monſtroſum, tandem receptione in ciuitatem, quam non exteris ſolùm confluentibus, ſed victis, & hoſtibus dedit. Quòd inſtitutũ hîc laudat Rutilius, ob quod Roma vulgò dicebatur

batur communis patria. Modeſtinus lib. ſing. de manumiſſ. *Roma communis noſtra patria eſt*.l.Romæ 33.ff.ad municipal.Calliſtratus: *Relegatus non poteſt Romæ morari, licet hoc ſententia comprehenſum non ſit: quia omnium eſt patria*.l. fin.ff.de interd.& releg. Seneca ad Heluiam, cap.6. *Ab hac ciuitate diſcedere, quæ veluti patria communis poteſt dici.* Doctè ergo & eleganter Sidon. Apollin. lib.1.epiſt.6.dixit, *in ea totius orbis ciuitate vnica ſolos barbaros & ſeruos peregrinari*. Iac. Cuiac. ad l.vnic.C.de mulierib. in quo loco mun.ſex.congr. Vide & Sauaron.ad d.epiſt. 6. vbi inter alia etiam adducit hos verſ. Prudentij ex lib.2.contr. Symmach.

Viuitur omnigenis in partibus, haut ſecus ac ſi
Ciues congenitos concludat mœnibus vnis
Vrbs patria, atque omnes lare conciliemur auito.

64. *Profuit inuictis*, &c.] Vera & genuina lectio, quam debemus Ioſepho Caſtalioni. Vet. *iniuſtis*. nullo ſenſu.

65. *Dumq; offers victis proprij cõſortia iuris.*] Claudius Imp. apud Cornel. Tacit. lib.2. de ſupplendo Senatu: *Quid aliud exitio Lacedæmonius & Athenienſibus fuit, quanquam armis pollerent, niſi quod victos pro alienigenis arcebant. At conditor noſter Romulus tantum ſapientia valuit, vt pleroſque populos eodem die hoſtes, dein ſuos haberet.*

66. *Vrbẽ feciſti, quod prius orbis erat.*] Poſt conſtitutionẽ D. Antonini, Barbari dici cœpêre ij ſolum, qui in orbe Romano non eſſent: qui enim erãt, ij rectè ciues Romani erant, l.in orbe.17.ff. de ſtat. hom. vnde hic Rutilius vrbem ex orbe factam

ait,D.Hieronymus in Eſaiam, cap.20. *Ante aduentum Chriſti vnaquaque gens ſuum habebat regem: & de alia ad aliam nullus ire poterat nationem, in Romano autem imperio vnum facta ſunt omnia.* Quem locum laudat Doctor noſter Scipio Gentilis, Commentar.ad l.quiſquis C.ad l.Iul.maieſt.

67. *Auctorem generis Venerem, Martémque fatemur.*] Ouid.1.Faſt.de Romulo:

Martis erat primus menſis, Veneriſq́ʒ ſecundus;
Hæc generis princeps, ipſius ille pater.

Idem lib.4.de eod.

Ille ſuos ſemper Venerem, Martémque parentes
Dixit, & emeruit vocis honore fidem.

Martialis lib.5. epigr.7.

——*ſumus Martis turba, ſed & Veneris.*

Sidonius Apollin.Carm.7.v.119.

vndique cæli
Aſſurgunt proceres, Mars, Cypris, Romulus, & qui
Authores tibi Roma Dei.——

68. *Æneadum matrem.*] Lucret.pr.operis de rer.nat.

Æneadum genitrix, hominum Diuúmq́ʒ voluptas
Alma Venus.———————————

Dido apud Virgil.1.Æneid.

Túne ille Æneas quem Dardanio Anchiſæ,
Alma Venus Phrygij genuit Simoentis ad vndam.

Romulidúmque patrem.]Ouid.3.Faſt.

Arbiter armorum, de cuius ſemine natus
Credor, & vt credar, pignora multa dabo.
A te principium Romano dicimus anno:
Primus de patrio nomine menſis erit.

L.An.

L. An. Florus lib. 1. c. 1. *Primus ille & vrbis & imperij conditor Romulus, fuit à Marte genitus, & Rhea Sil-uia. Hoc de ſe Veſtæ ſacerdos grauida confeſſa eſt.* Martem & Venerem quare coniunxerint Romani, docet Ioh. Roſinus antiq. Rom. lib. 2. cap. 10. Mihi ratio, quam affert Poëta verſu ſequenti, videtur omnium eſſe veriſſima & conuenientiſſima.

69. *Mitigat armatas victrix clementia vires.*] Propert. lib. 3. eleg. 3. v. 20.

Famam, Roma, tuæ non pudet hiſtoriæ.
Nam quantum ferro, tantum pietate potentes
Stamus: victrices temperat ira manus.

73. *Inuentrix oleæ colitur*] Alludit ad vulgatiſſimã hiſtoriam de oliua, Athenis in certamine à Minerua edita, quam à Perſis incenſam eodem die ad duos cubitos repullulaſſe ſcribit Pauſanias: cui idem honos habebatur, qui Romæ ficui Ruminali. Quintilian. declamat. 13. in fin. de apibus: *Authorem vini Liberum colimus; primitiæ frugum Cereri referuntur, inuentrix oleæ Minerua narratur: mella genuiſſe minus eſt?* Euſebius Pamphilus Chronicor. lib. pr. interp. Hieronymo: *Cecrope regnante primum in arce oliua orta eſt: vt ex Mineruæ nomine, quæ Græcè Athena dicitur, Athenæ nuncupatæ.*

Viniq́; repertor.] Lactant. 1. diuin. inſtit. cap. 18. *Nomen Deorum Cereri ac Libero traditio munerum fecit. Poſſum diuinis docere literis, vinum atque fruges ante progeniem Cœli atque Saturni fuiſſe in vſu hominum.* Adi quoque Auguſtin. lib. 18. de ciuitat. Dei cap. 12.

74. *Et qui primus humo preſſit aratra puer.*] Quis

ille? Triptolemus Celei regis Eleuſinij filius, quē Ceres agriculturam docuit, & ſeminandi artem, per orbem ſuo curru vectum, hominibus tradere iuſſit.

Primus humo preſſit aratra.] Ceres, apud Ouid. lib. 4. Faſt.

Iſte quidem mortalis erit: ſed primus arabit,
Et ſeret, & culta præmia tollet humo.

Arnobius lib. 1. adu. gent. *Si enim vos liberum, quod vſum repererit vini; ſi, quod panis, Cererem; ſi Æſculapium, quod herbarum; ſi Mineruam, quòd oleæ; ſi Triptolemum, quòd aratri; ſi denique Herculem, quod feras, quòd multiplicium capitum ſeparauit compoſuitq́; natrices, diuorum retuliſtis in cœtum: honoribus quantis afficiendus eſt nobis, qui ab erroribus nos magnis inſinuata veritate traduxit.*

75. *Aras Pœoniam meruit medicina per artem.*] De Pœone, Martem à Diomede vulneratum, ſanante, Hom. lib. 5. Iliad. in fin.

Medicina.] Vide quæ non modio neque trimodio, ſed ipſo horreo ad huius laudem & excellentiam ſpectantia demenſa dedit vir omnigenæ & ſtupendæ lectionis Andreas Tiraquellus, de Nobilitate. De eiuſdem quoque inuentione, & medicorum primo vſu, lectu non indigna protulit Thomas Dempſterus in Paralipom. ad Ioh. Roſini antiq. Rom. lib. 2. c. 17.

77. [*Tu quoque legiferis mundū complexa triumphis.*] Hinc Roma *domicilium legum*, Sidon. Appollin. lib. 1. epiſtol. 6. Claudian. de bello Gildonico, vbi Romam loquentem introducit:

domui

——— domum terras, hominesq́; reuinxi
Legibus,ad Solem victrix vtrumque cucurri.

78. *Fœdere cõmuni viuere cuncta facis.*]Sueton.in Veſpaſiano: *Inſtrumentum imperij pulcherrimum ac vetuſtiſſimum confecit,quo continebantur penè ab exordio vrbis Senatuſconſulta, plebiſcita de ſocietate & fœdere,ac priuilegio cuicunque conceſſis.*

79. *Te Dea,te celebrat Romanus vbique receſſus.*] Martialis lib.12. Epigr.8.

Terrarum Dea,gentiumq́; Roma,
Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum.

Quibus verbis compendio laudaſſe Romam magnificè videtur poëta.Subtiliter enim, nec falsò vult, nihil accedere ad eam, nihil vel ſequi. Quod an ab illo mutuatus eſt Frontinus? in cuius lib.de aquæductibus legimus: *Regina & domina orbis,quæ terrarum Dea gentiumq́; conſiſtit,cui par nihil,& nihil ſecundum.* Sed veretur, vt allitũ aſcriptúmue ſit aliena manu,I.Lipſius lib.1.de magnitud. Rom.c.2.ſiquidem grauis atque eruditus reliquus Frontini ſtilus non probat aut amat laſciuiam poëtarum.

82. *Nullum viderunt pulchrius imperiũ.*]Ariſtides orat.in Romam, idem de Sole profatur, quod noſter de omnibus ſyderibus: ὅγε μὴν πάντ' ἐφορῶν ἥλιος οὐδὲν ἰδὲν ἐφ' ὑμῶν βίαιον, οὐδ' ἄδικον, οὐδ' οἷα πολλὰ ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις. ὥστ' εἰκότως ἥδιστ' ἐφορᾷ τὴν ὑμετέραν ἀρχήν. hoc eſt, *Qui autem omnia conſpicit Sol,cum nihil apud vos iniquum nec violentũ, qualia prius multa, videat, meritò iucundiſſime veſtrũ intuetur imperium.*

85. *Magni Parthorum reges.*] Ariſtides d.orat.non Parthorum,ſed Perſarum regi Magni cognomen tributum ſcribit.

Macedúmque tyranni.] Inter Macedoniæ reges illuſtriores reliquis extitêre Philippus & Alexander,pater & filius,quorum collationem ex Trogo Pompeio, ſeu potiùs Iuſtino compendiario eius reuoluit Ioh. Sarisberienſis de nugis curial. cap.12.De Alexandro ſic Apuleius lib.1.Floridor. *Solus à condito æuo, quantum hominum memoria extat,inexuperabili imperio orbis auctus.Fortuna ſua maior fuit: ſucceſſúſque eius ampliſſimos & prouocauit vt ſtrenuus, & æquiparauit, vt meritus, & ſuperauit vt melior:ſolúſque ſine æmulo clarus;adeò vt nemo eius audeat vel ſperare virtutem,vel optare Fortunam.*

Tyranni.] Vocabulum, *Tyranni*,hîc accipio in bonam partem, pro quouis rege, more priſco, Virgil.

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.

Valer.Flaccus:

Duc precor ad veſtri, quicunque eſt, ora tyranni.

Cornel. Nepos, in Miltiade: *Tyrannuſque fuerat appellatus, ſed iuſtus.non enim erat vi conſecutus, ſed ſuorum voluntate,eamque poteſtatem bonitate retinuerat.* Senec.in Herc.v.1683.

Quis ſic triumphans lætus in curru ſtetit
Victor?quis illo gentibus vultu dedit
Leges tyrannus?—

vbi M. Anton. Delrio in commentar.

88. *Sed plus conſilij.*] Cicero 4.Philipp. Senatum Romanum *orbis terræ conſilium* indigetat.

Hic

Hic veſter hoſtis (ait) *veſtram Rempu. oppugnat: ipſe habet nullam: Senatum, id eſt orbis terræ conſilium, delere geſtit: ipſe conſilium publicum nullum habet.* Claudian. de bello Gildonico, v.46.

Armatis quōdam populis, patrūq; vigebā Conſiliis.

Operæ etiam precium fuerit adire Orat. Ariſtidis in Romam, vbi inter alia aſtruere non veretur, arte ciuili & magnanimitate conſiliorum Vrbis nuſpiam ſimilem reperiri poſſe.

89. *Iuſtis bellorū cauſis.*] Propert. lib. 4. eleg. 6. v. 51,

Frangit, & attollit vires in milite cauſa:

Quæ niſi iuſta ſubeſt, excutit arma pudor,

95. *Confunduntque vagos delubra micantia viſus.*] Minuc. Felix in Octau, *Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana ciuitas & protegitur, & ornatur; magis ſunt auguſta numinibus incolis, præſentibus inquilinis, quam cultu inſignia, & muneribus opulenta.*

Delubra.] De his vid. Aſcon. Pædian. ad diuinat. Ioh. Roſinum Antiq. Rom. lib. 2. c, 2,

97 *Quid loquar aërio pēdētes fornice riuos.*] Neratius IC lib. 2. reſponſor. *Vſufructuarius nouum riuum parietibus non poteſt imponere.* l. 61. ff. de vſufr. quam l. Cuiac. lib. 3. obſeruat. cap 36. corrigit, & putat pro *riuum* legendum *tectorium*, quia riui ſint in ſolo. Imo fuiſſe quoque in ſuperficie patet hîc ex Rutilio, & Manil. lib. 4.

Et peregrinantes domibus ſuſpendere riuos.

Stat. lib. 1. ſylu. 6.

—Præcelſis quarum vaga molibus vnda

Creſcit, & innumero pendens tranſmittitur arcu.

Manil.lib.4.

Et peregrinantes domibus ſuſpendere riuos.

Fallor, an & huc reſpexit Seneca præfat. lib.1. quæſt.natur. Dum inquit: *Nec poteſt ante commentari porticus, lacunaria ebore fulgentia, & tonſiles ſyluas, & deriuata in domos flumina, quàm totum circumeat mundum.* Sed hac de re extat caput in variis noſtris, vbi decenter Cuiacij correctio corrigitur.

102. *Conſumunt totos celſa lauacra lacus.*] De balneis & thermis ſiue lauacris Romæ veteris, vid. Ioh.Roſinum antiq. Rom. lib.1.c.14.& paralipom. doctiſſ. Thomæ Dempſteri Scoti, &, quos breui publicatum iri amici ſpem fecerunt, Draueti ea de re libros elegantiſſimos.

107. *Nempe tibi ſubitus calidarum gurges aquarum Rupit.*]Macrobius. lib.1. Saturnal. c.9. *Cùm bello Sabino, quod virginum raptarum gratia commiſſum eſt. Romani portam, quæ ſub radicibus collis Viminalis erat, quæ poſtea ex euentu Ianualis vocata eſt claudere feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant: poſtquã eſt clauſa, mox ſponte patefacta eſt. cùmque iterum, ac tertio idem contigiſſet, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, cuſtodes ſteterunt, cùmque ex altera parte acerrimo prælio certaretur, ſubito fama pertulit, fuſos a Tacio noſtros. Quam ob cauſam Romani, qui aditum tuebantur, territi profugerunt. Cumque Sabini per portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex æde Iani per hanc partem magnam vim torrentium, vndis ſcatentibus erupiſſe, multaſque perduellium cateruas exuſtas feruenti aqua, aut deuoratas rapidâ voragine, deperijſſe:*

periſſe: Ea re placitum, vt belli tempore, velut ad vrbis auxilium profecto Deo fores reſerarentur.

111. *Quid loquar incluſas inter laquearia ſyluas.*] Tibull. lib. 3. eleg. 3. v. 15.

Et nemora in domibus ſacros imitantia lucos.

Seneca lib. 5. Decl. *Intra ædificia veſtra vndas & nemora comprehenditis.* Et paulo pòſt: *Alunt in ſummis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piſcinarum freta.* Idem Epiſt. 123. *Non viuunt contra naturam, qui pomaria in ſummis turribus ſerunt: quorum ſylua in tectis domorum ac faſtigijs nutant; inde ortis radicibus, quo improbè cacumina egiſſent?* Senec. Tragic. in Thyeſt. v. 461. & ſeq.

Nulla culminibus meis Impoſita nutat ſylua.

Tales fortè *horti* illi Babylonij *penſiles*, & alij *Thebis*, apud Plin. lib. 36.

112. *Vernula quæ vario carmine ludat auis.*] Ouid. 3. Triſt. eleg. 12.

Indocilique loquax carmine vernat auis.

115. *Erige crinales lauros.*] h. e. crinibus idoneas. Claudian. de raptu Proſerpinæ lib. 1. v. 17.

——*Lætúsque ſimul procedit Iachus*
Crinali florens hedera.

Seniúmque ſacrati Verticis in virides Roma recinge comas.] Canis & ſparſis crinibus Roma pingebatur. Sidon. Apollin. carm. 7. v. 45.

Cum procul erecta cœli de parte trahebat
Pigros Roma gradus, curuato cernua collo
Ora ferens, pendent crines de vertice tecti
Puluere, non galeâ.—— Vid. eund. Carm. 2. &

carm. 5. Simile quid Prudent. contra Symmachum, vbi introducit Romam loquentem;

——— Senium omne renaſcens
Depoſui, vidiq́; meam flaueſcere rurſus
Cæſariem.

117. *Aurea turrigero radient diademata cono.*] Lucan. lib. 1.

———Vt ventum eſt parui Rubiconis ad vndas
Ingens viſa duci patriæ trepidantis imago,
Clara per obſcuram vultu mœſtiſſima noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines
Cæſarie lacerâ, nudiſq́; aſtare lacertis,
Et gemitu permixta loqui.

Arator lib. 1. Hiſt. Apoſtol. lib. 2. ſub finem;

Hæc turrita caput mundi circumtulit oris.

Sidon. Apollinaris, Carm. 1. v. 14.

Sederat exerto bellatrix pectore Roma,
Criſtatum turrita caput.

121 *Aduerſis ſolemne tuis ſperare ſecunda.*] Ita rectè hunc verſum Simlerus reſtituit, cùm in Onuphrij editione legeretur,

Aduerſus Solem ne vis ſperare ſecunda.

Ioſeph. Caſtalio ſic legit:

Aduerſis ſolemne viris ſperare ſecunda.

Melior & rectior videtur eſſe Simleriana lectio, quam etiam in hac editione retinuimus.

123. *Aſtrorum flammæ renouant occaſibus ortus.*] Sidon. Appollin. Carm. 7. v. 5.

Sidera ſunt iſti, quæ ſicut merſa niteſcunt,
Aduerſis ſic Roma micat.

125. *Victoris Brenni non diſtulit Allia pœnam.*]

Vetera

Vetera nonnulla exemplaria, *Pœnum.* quod ab omni ratione alienum. Cæterum de pœna Brenni eiuſque exercitus ita L. Annæus Florus: *Primùm omnium illam ipſam Gallicam gentem non contentus mœnibus expuliſſe, cùm per Italiam naufragia ſua latiùs traheret, ſic perſecutus eſt duce Camillo, vt hodie nulla Senonum veſtigia ſuperſint.* Adeò tempus illud, quo Galli Senones Brenno duce rapidiſſimum procurrentis imperij Romani curſum parumper ſuppreſſerũt, non tam clade fuit funeſtum, quam virtutis experimẽtis ſpecioſum. Vide Aureliũ Victorẽ in Furio Camillo, ibi: *cùm Galli Senones,* &c.

126. *Samnis ſeruitio fœdera ſæua luit.*] Alludit ad maximè illuſtrem ex gente Samnitica cladem apud Furculas Caudinas acceptam, de qua Epitome Liuiana, lib. 9. *Titus Veturius, & Sp. Poſthumius apud Caudinas Furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cùm nulla ſpes euadendi eſſet, fœdere cum Samnitibus facto, & ſexcẽtis equitibus Rom. obſidibus datis, ita exercitũ abduxerũt, vt omnes ſub iugũ mitterẽtur, iidemq́; authore Sp. Poſthumio Coſ. qui in Senatu ſuaſerat, vt eorũ deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictũ erat, publica fides liberaretur: cũ duobus trib. plebis, & omnib. qui per fœdus ſpoponderant, dediti, Samnitibus non ſunt recepti. nec ita multo pòſt fuſis à Papyrio Curſore Samnitibus, & ſub iugum miſſis receptiſq́; ſexcentis equitibus Romanis, qui obſides dati erant, pudor prioris flagitij abolitus.*

Seruitio fœdera luit.] Euſebius Chronicor. lib. pr. interprete Hieronymo: *Romani Samnitas diutiſſimè contrà ſe præliantes ad extremam ſeruitutem ſui redi-*

redigunt. Cæterum bellum Sammniticum cæpit M. Valerio Coruo III. A. Cornelio Coſſo Aruina Coſſ. qui in magiſtratu ſuo primi omniũ Samnites bello laceſſiuerũt A.A.V.C. CCCLXXVIII. numero Euſebiano, MDCLXXV. finem accepit L. Papyrio Curſore II. Sp. Caruilio Maximo II. Coſſ. A.A.V.C. CCCLXXX, numero MDCCXLV. vno & ſeptuageſimo anno poſtquam excitatum fuit. Ioſeph. Scaliger in animaduerſ. ad d. lib.

127. *Poſt multas Pyrhrum clades ſuperata fugaſti.*] Pyrrhus Rex Epirotarum paterno genere ab Achille, materno ab Hercule oriundus, cùm imperiũ orbis agitaret, & Roman. potentiam videret, de bello cõſuluit Apollinẽ, anbiguè reſpondentẽ:

Aio te Æacida Romanos vincere poſſe.

Quo dicto in voluntatem tracto pro Tarentinis aduerſus Romanos arma ſumpſit.

Superata.] Inprimis Valerius Leuinus Conſul infeliciter aduerſùs Pyrrhum pugnauit: cùm elephanti conuerſi in ſpectaculum belli procurriſſent, quorum inuſitata facie & nouo odore ſimul ac ſtridore conſternati equi, cùm incognitas ſibi beluas amplius quàm erat, ſuſpicarentur, fugam ſtragémque latè dederunt.

Fugaſti.] De fuga & morte Pyrrhi, vti & Annibalis, cuius in ſeq. v. mentio, ſcitè D. Hieronym. epiſt. ad Gerontium, de monogamia: *Annibal de Hiſpaniæ finibus orta tempeſtas, cum vaſtaſſet Italiam, vidit vrbem, nec auſus eſt obſidere. Pyrrhum tanta tenuit Romani nominis reuerentia, vt deletis omnibus, è propinquo recederet loco, nec audebat victor aſpicere,* quam

quam rerum didicerat ciuitatem. Et tamen pro hac iniuria (non enim dicunt ſuperbia) quæ bonos exitus habuit; alter toto orbe fugitiuus, tandem Bithyniæ, mortem veneno reperit, alter reuerſus in patriam, in ſuo regno occubuit: & viriſque prouinciæ populi Romani vectigales ſunt.

128. *Fleuit ſucceſſus Annibal ipſe ſuos.*] Annibal Amilcaris filius, nouem annos natus, à patre aris admotus, odium in Romanos perenne iurauit. Exinde ſocius & miles in caſtris patris fuit, quo mortuo cauſas alias atque alias nouorum motuum quærens, tandem perfractis Alpibus in Italiam deſcendit, & Romanis bellum intulit. Veriſimile autem eſt authorem noſtrum reſpicere ad primam illam Annibalis victoris, non ſine præſagio quodam fati imminentis confeſſionem, cùm Haſdrubal ab Hiſpania cum nouo exercitu, nouis viribus, noua belli mole in Italiam veniens à Claudio Nerone & Liuio Salinatore fuit circũuentus & compreſſus. Qua re Annibal cognita, cum proiectum fratris caput ad ſua caſtra vidiſſet, Agnoſco, dixit, infelicitatem Carthaginis, authore L. Floro. lib. 2. c. 6.

Fleuit ſucceſſus.] Ouid. in Epiſt. Penelopes ad Vlyſſem:

Flebam ſucceſſu poſſe carere dolos.

130. *Exiliuntq́, imus altiùs alta vadis.*] Caſtalio τὸ *alta* eiecit, & repoſuit, *acta*. quæ correctio rationem habet, & confirmari poteſt his ſuauiſſimis, Seuerini Boethij verſibus, lib. 2. de conſolat. Phil.

Validis quondam viribus acta

Pronum

Pronum flectit virga cacumen;
Hanc ſi curuans dextra remiſit,
Recto ſpectat vertice cœlum.

Mihi verò etiam priſca lectio videtur eſſe venuſtiſſima. Senſus hic eſt: Quæ ſunt alta & ſublimia, licet ea mergere & ſupprimere coneris, tamen reſurgunt, & ex infimo lõgè altiùs euehũtur,

135. *Quamuis ſedecies denis, &c.*] Notatur hoc verſ. & ſeq. annus vrbis MCLXIX. Is annus ſecũdùm Varronem eſt CCCCXVI. Chriſti Dionyſianus, ſecundùm Catonem, CCCCXVII.

137 *Quæ reſtant nullis obnoxia tempora ſeclis.*] Erinna poëtria in virilli illo & pleno ſpiritus carmine, ad ipſam Romam:

Πάντα δὲ σφάλλων ὁ μέγιστος αἰών,
Καὶ μεταπλάσσων βίον ἄλλοτ' ἄλλως,
Σοὶ μόνᾳ πλησίστιον οὖρον ἀρχᾶς
Οὐ μεταβάλλει.

Ipſa quæ gaudet variare cuncta
Reſq; transformans hominum vetuſtas,
Spirat hæc vni tibi ſemper aurum à
Puppe ſecundam.

139 *Illud te reparat, quod cætera regna reſoluit.*] Sidon. Appollin. carm 5. v. 63.

——*tua nempe putantur*
Surgere fata malis.

140. *Ordo renaſcendi eſt creſcere poſſe malis.*] Idem Sidon. carm. 7. v. 6.

——*Sic Roma micat, cui fixus ab ortu*
Ordo fuit creuiſſe malis.

142. *Submittant trepidi perfida colla Getæ.*] *Getæ*

iidem

iſdem cum *Gotthis*, quod Iornandis debemus indicio. *Getarum* nomen antiquiſſimum apud Græcos; *Gotthorum* appellatio vix poſt Conſtantinum ſimul cum ipſius gentis in Thraciam irruptione nota eſſe cœpit.

Perfida colla.] Gotthi fidem fluxam gerebant. Ammian. Marcell. lib 22. de Iuliano Imp. *Suadentibus proximis, vt aggrederetur propinquos Gotthos, ſæpe fallaces & perfidos, hoſtes quærere ſe meliores aiebat.* Saluian. Maſſil. lib. 7. *Gotthorum gens perfida, ſed pudica.* Sidon. Apollin. lib. 6. Epiſt. 6. *Poſtquam fœdifragam gentem rediiſſe in ſuas ſedes comperi, neq; quicquam viantibus inſidiarum parari, nefas credidi, vlterius officiorum differre ſermonem.*

146 *Altricemq; ſuam fertilis orbis alat.*] Roma omnes quaſi mater benigna pleno & exerto vbere ſuſcipiebat, teſte Symmacho lib. 3. Epiſt. 7. Corippus de laudibus Iuſtini Aug. Minoris, lib. 1.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam
Exerto & nudam geſtantem pectore mammam
Altricem imperij, libertatiſq; parentem.

Caſſiodor. 2. Variar. 1. *Quid nobis credi poſſit optatius, quàm vt alumnos proprios ad vbera ſua Roma recolligat, & in venerando nominis cœtu ſenatum annumeret.*

147 *Quin & fœcundas tibi conferat Africa meſſes.*] Columella in præfat. rei ruſt. *In Africâ Numidiâ partes arenæ fœcunditate vel robuſtiſsimum ſolum vincunt.* Claudian. de laudib. Stiliconis lib. 1. v. 256.

Tunc ſpicis, & dente comas illuſtris eburno
Et calido rubicunda die, ſic Africa fatur.

Fœcun-

Fœcūdas meſſes.] Tibul.lib. 4. Car. ad Meſſallā:
Cui fuerant flaui ditantes ordine ſulci,
Horrea fœcundas ad deficientia meſſes.

148. *Sole ſuo diues, ſed magis imbre tuo.*] *Imbre tuo*, hoc eſt, ſanguine in Africa occiſorum, quo luxuriabat humus, & pinguior reddebatur. *Imber ſanguinis*, Prudentio, periſteph.hymn. 12. & *Riuus*, eidem, in pugna Concordiæ & Diſcordiæ:

———Summo tenus extima tactu
Læſa cutis, tenuem ſignauit ſanguine riuum.

Rores ſanguinei, Virgil.lib.12.

———Spargit rapida vngula rores.
Sanguineos, mistuq́ cruor calcatur arena.

Vnda ſanguinis. Sil.Ital.lib.10. item Valer. Flacco lib.6. Argonaut.

———Ingentem ſubiti cum ſanguinis vndam
Vidit, & extremo lucentia pectora ferro.

Sanguinei imbres, eid.lib.eod.

Voluit ager galeas, & thorax egerit imbres
Sanguineos.

149. *Interea Latiis conſurgant horrea ſulcis.*] Ælius Lampridius in Alex.Seuero: *Horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad quæ conferrent bona ij, qui priuatas cuſtodias non haberent.* Ad quem locum eruditiſſ. Iſaacus Caſaubonus notat fuiſſe iam olim in vrbe publica horrea, vt *Sulpicia*, & quas vocat Dio in Commodo ἀποθήκας τῶν τε Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἀῤῥαβίων φορτίων: fuiſſe & alia: ſed in ſingulis vrbis regionibus certa horrea inſtituiſſe Alexandrum: fieríque horum mentionem in ſingularum regionum vrbis deſcriptione à ſexto

Aure

Aurelio Victore: præfectos fuiſſe his curatores, qui in antiquis inſcriptionibus ſæpè nominentur.

151. *Ipſe triumphali redimitus arundine Tibris.*] Hoc flumine vix vllũ in hiſtoriis Romanorũ celebratius, de cuius nomine, epithetis, ortu, curſu, longitudine, latitudine, profunditate, incremento, inundationibus fuſiſſimè P. Merula, Coſmograph. p. 2. lib. 4. c. 11. pag. 113. & ſeqq. Adde Fr. Iuret. ad Symmachi lib. 1. Epiſt. 8. Illud hîc reticendum non eſt, aliquod obſeruatum fuiſſe diſcrimen in prolatione vocum, *Tiberis*, *Tibris*, & *Tiberini*. *Tiberis* enim communi ſermone dicebatur, *Tibris* poëticè, *Tiberinus* in ſacris, notante Seruio ad lib. VII. Æneid. quod tamen non vbique verum.

152. *Romuleis famulas claſſibus aptet aquas.*] Pro *oſſibus*, præter Ioſeph. Caſtal. repoſuit, *claſſibus*, Doctiſſ. ille Symmachi interpres Fr. Iuretus ad lib. 2. epiſt. 6. quam lectionem dudũ probaui. Neque enim dubium, quin poëta intelligat *claſſes frumentarias*. Symmach. lib. 10. epiſt. 22. *Mittetis etiam regiam claſſem, quæ annariis copiis augeat deuotæ plebis alimoniam. Hanc ergo in Tiberinis oſtiis mixtus populo Senatus excipit.* Lampridius in Commodo: *Inſtituit Africanam claſſem, quæ ſubſidio foret, ſi Alexandrina frumenta ceſſaſſent.* Claudian. de bello Gildon. v. 52.

Tot mihi pro meritis Libyam, Nilúmque dedêre,
Vt dominum plebem, bellatorémque Senatum
Claſſibus æſtiuis alerent, geminóque viciſſim

Litore diuerſi complerent horrea venti.
Sidon. Appollin. lib. 1. epiſt. 9. *Comperi naues quinque Brunduſio profectas cum ſpeciebus tritici ac mellis oſtia Tiberina tetigiſſe.*

155. *Pande precor gemino placatum Caſtore portum.*] Ita leg. non, *pontum*. Reſpicit enim certo ac manifeſtè ad illum *portum*, qui appellatur vrbis æternæ, in l. 1. de ſaccariis port. Rom. C. Theod. & portus ſacræ vrbis, in l. 1. de can. frum. vrb. Rom. eod. Extat apud Caſſiodor. 7. var. 9. formula comitiuæ *portus* vrbis Romæ, & adiicitur, quia longiùs à litore Roma videbatur poſita, hanc inde magis incepiſſe, vbi decorum ingreſſum nauium poſſideret. Hic *portus Auguſtus* à veteribus fuit appellatus. Vnde natum diſſidium inter Neotericos ſcribit Fr. Iuretus in Miſcell. ad Symmach. lib. 3. epiſt. 55. qui variis Imperatoribus illum tribuerint. At dubium non eſt, Claudium Imp. huius operis primarium & vnicum extitiſſe authorem. Sueton. Tranq. in Claudio cap. 20. *Perfecit portum Hoſtienſem; quamquam ſciret ab Auguſto precantibus aſſiduè Marſis negatum.* Euſeb. in Chron. *Portum Oſtiæ Claudius extruxit, dextrâ læuâque duobus quaſi brachiis obiectus.* De eo quoque *portu* non pauca legere eſt apud Dion. lib. IX. quem perfeciſſe Claudium ſcribit magnitudine animi, & potentiâ Romanâ dignum, quòd loca circum Oſtia Tibris neque tuta nauibus appellendis eſſent, neque portus opportunos haberent. Ad eundem *portum* referendus eſt locus, Apuleij, in fin. lib. 11. Metam. *Romam verſus profe-*

ctionem

ctionem dirigo: tutúsque proſperitate ventorum ferentium, hauſi portum celerrime, ac deinde carpento peruolaui. Longiùs ab vrbe; quàm Oſtium diſtare, patet ex Itin. Antonini. Ibi enim ab vrbe in *portum* quidem XIX. M. P. ſignantur. Oſtium verò vſque, XVI. Procopius *lib.* 1. belli Goth. *portum* ab vrbe Româ CXXVI. ſtadia abeſſe memorat, & decurſum Tiberis ad *portum* deſcribit, qui dextro fluminis brachio adiungebatur: vrbem addens eo loco Romanis priſcis conſtructam, muróque præualido munitam, cui ab ipſo, *portu* nomen inditum. Tradit idem Procopius, ad læuam ex altera parte, quâ in mare Tiberis ſecundo brachio influit, vrbem Oſtiam adiacere, & eam fluminis ripæ fuiſſe contiguam. Vrbis, quam ad *portum* conſtruxiſſe notat Procopius, priſcos Romanos, author cenſetur optimus princeps Traianus, quem in melius *portum* reſtauraſſe, atque interiùs tutiorem ſui nominis feciſſe, ſcribit commentator vetus in Iuuenalem, in iſtud, Sat. 12.

—— intrat poſitas incluſa per æquora moles.

Hæc de *portu Auguſto*, de quo plura vid. ap. Fr. Iuret. d.l. P. Merul. in Coſmograph. p.2. lib.4. c. 21. Hieron. Suritam, commentar. ad Itin. Anton. Aug. p. 458.

Gemino placatum Caſtore.] *Caſtorum* numen iis in locis colebatur, ventorum maríſque gratiâ. Æthicus in Coſmograph. de Tiberi. *Inſulam facit inter portum vrbis, & Oſtium ciuitatem, vbi populus Romanus cum vrbis præfecto vel Conſule, Caſtorum*

celebrandorum cauſâ egreditur, ſolemnitate iucundâ.

Gemino Caſtore.] Seruius in 3. Georg. *Ambo licenter & Polluces, & Caſtores vocantur.* Symmach. 1. epiſt. 89. *Olim cùm res Romana adorea militaris potita eſt, Polluces gemini apud Iuturnæ lacum prælij ſecunda vulgarunt.* Arnob. lib. 1. *Clari Dij Caſtores, equos vnus domitare conſuetus, alter pugillator bonus, & credo inexuperabilis caſtu.* Etiam de vno olim dicebatur *Polluces*, vt ait Varro 4. de L. L. cuius rei exemplum apud Plaut. in Bach. act. 4. ſcen. 8.

Caſtor, Polluces, Mars, Mercurius, Hercules.

157. *Si non diſplicui regerem cùm iura Quirini.*] Videtur, hoc dicere: ſi placui cùm eſſem Præfectus vrbis. Eam enim dignitatem obtinuiſſe Rutilium, ex inſcriptione libelli ſatis ſupérque apparet. Ita Sidon. Appollin. Carm. 7. v. 297.

Intemerata mihi Præfectus iura regebat.

Regerem cum iura.] Eleganter Pomponius I C. *Per eos, qui iuri dicundo præſunt, effectus rei accipitur, quantum eſt enim ius in ciuitate eſſe, niſi ſint, qui iura regere poſſint.* l. 2. §. poſt originem. ff. de Orig. iur. Manil. lib. 4. de Iulio Cæſare:

Cum benè compoſitis victor ciuilibus armis
Iura togæ regeret.

Idem eod.

Iura ſui libræ permittit prima regenda.

Claudian. in Rufin. lib. 2. v. 82.

Nec pudet Auſonios currus, & iura regentem
Sumere deformes ritus veſtémque Getarum.

Fortunat. de Lupo duce:

Bella moues armis, iura quiete regis.

Plura

Plura vid. apud Sauaron. ad Sidon. Appollin. carm. 7. v. 297. & v. 313.

158. *Si colui ſanctos conſuluique patres.*] Florus lib. 1. c. 1. de Romuli inſtitutis; *Auctis breui viribus, hunc rex ſapientiſſimus ſtatum Reipub. impoſuit, vt iuuentus diuiſa per tribus, in equis & in armis ad ſubita belli excubaret: concilium Reipub. penes ſenes eſſet, qui ex authoritate Patres, ob ætatem Senatus vocabantur.*

171. *Huius facundæ commiſſa palatia linguæ, Primæuus meruit principis ore loqui.*] Rufius ille, Albini filius, fuit *Quæſtor. Quæſtores* autem dicuntur principis ore loqui. 8. Variar. 14. *Quid tibi conueniat, vides. Vox legum diceris, dum nos iura condimus.* Idem, ibidem: *Eloquentiæ bona ineptum eſt in Quæſtore prædicare, cùm ad hoc ſpecialiter probetur adſcitus, vt opinionem temporum commendet qualitate dictorum.* Theodahadus Rex Patricio V.C. Quæſtori, apud eund. 10. var. 6. *Ideo Quæſturæ tibi faſces per decimam tertiam Indictionem propitiâ diuinitate concedimus: vt facias generalitatis votum iuridicorum ſequendo iudicium. Totum te legibus, totum reſponſis trade prudentium. Sic nobis optimè conſulueris, ſi priſcorum ſeruias conſtitutis. Conſidera in verbis tuis laudem poſitam principalem. Fama noſtra eſt, quod loqueris.* Sidon. Apollin. Carm. 1. v. 23. & ſeq.

Sic nos ô Cæſar, noſtri ſpes maxima ſecli,
Poſt magnos proceres paruula tura damus.
Audacter docto coram doctore canentes,
Aut Phœbi, aut veſtro qui ſolet ore loqui.
Qui licet æternâ ſit vobis Quæſtor in aulâ,

Æternum nobis ille magiſter erit.

Idem carm.5.v.575.

——cuius dignatur ab ore

Cæſar in orbe loqui, licèt & Quæſtore diſerto

Polleat.——

173. *Rexerat antè puer populos Proconſule Pœnos.*] Proconſul dictus eſt, quòd conſularem habeat poteſtatem, & pro Conſule prouinciam adminiſtrat. Quod ſit eius officium, & quæ poteſtas, ſcitè explicuit Fr. Duarenus c. 2. ad tit. ff. de offic. proconſ. & innuit aliquantum Saluianus Maſſil. lib. 7. de gubern. Dei, de Carthagine, vrbi æternæ maximè aduerſariâ, verba faciens: *Illic* (ait) *honor proconſularis, illic quotidianus iudex & rector, quantum ad nomen quidem proconſul, quantum ad potentiam Conſul.* Porrò tam ex Rutilio, quàm Saluiano dicimus, Africam olim fuiſſe prouinciam proconſularem, cui loco proconſulis datus eſt præfectus Prætorio, poſteaquam Iuſtiniani auſpiciis Beliſarius eam ad Imperij Romani obſequium fidémque reduxit, & Vandalis eripuit, vt eſt in l. 1. §. 1. C. de offic. præf. Præt. Afr.

Puer.] Quid, inquies, an & *pueri* fuerunt *Proconſules*? imò non tantùm Proconſules, ſed etiam Conſules. D. Hieronymus in epiſt. ad Demetriadem de ſeru. virgin. *Pius filius, vir amabilis, clemens, dominus, ciuis affabilis, conſul quidem in pueritiâ, ſed morum bonitate Senator illuſtrior.* Legimus Honorio, puero nobili, conſulatum à principe datum eſſe, l. nemo. 14. C. de relig. & ſumpt. fun. l. fin. C. de priuil. eor. qui in ſacro pal. mil. vbi Cuiac. &

iac. & pupillos tribunatum numerorum fuiſſe meritos, perſpicuè patet ex l. vlt. C. de teſt.mil. Quantumuis enim non poſſit efficere princeps, vt rectè iudicet, & decenter magiſtratum gerat impubes: tamen probabilis cauſa poteſt mouere principem, vt impuberem, patiatur magiſtratum gerere, perinde ac ſi dignus eſſet. Malum quidem hoc eſt per ſe, ſed poteſt vtile interdum eſſe Reipub. maioris alicuius incommodi vitandi gratiâ. Iasō Theſſalus dicebat, *in paruis rebus violamdam eſſe nonnunquam iuſtitiam, vt in maximis meliùs conſeruari poſſit.* Vid. omninò Fr. Duaren. ad l. quidam.57. ff. de re iud. Quid verò mirum, pueros factos fuiſſe Cōſules, cùm C. Caligula *equum* ſuum voluerit conſulatum capeſſere. Sueton. in Caligulâ: *Incitato equo, cuius causâ pridie Circenſes, ne inquietaretur viciniæ ſilentium per milites indicere ſolebat præter equile marmoreum, & præſepe eburneum, præterque purpurea tegumenta, ac monile è gemmis, domum etiam & familiam & ſupellectilem dedit, quo lautiùs nomine eius inuitati acciperentur, conſulatum quoque traditur deſtinaſſe.*

176. *Si fas eſt meritis fidere conſul erit.*] hoc eſt, ad ſummum faſtigium priuati hominis aſcendet, omnibus omnium dignitatum faſtigiis præponendum. Papin. Statius lib. 4. Sylu. ſeptimumdecimum Germanici conſulatum adorans:

———gaudent turmæque tribúsque
Purpureíque patres, lucémque à Conſule ducit
Omnis honos.———

Theodoricus rex apud Caſſiodorum lib. 2. var. 2,

Felici V. I. ad conſulatum pro[illegible] . *Pridem tu honorum tribuimus gradum, nunc faſtigium condimus dignitatum, vt & anteriora tibi meritò contuliſſe videamur, & in ſequentibus conſtantiam tenere noſtra benignitas æſtimetur.*

179. *Tum demum ad naues gradior quà fronte bicorni Diuiduus Tiberis dexteriora ſecat.*] Cunctis fluminibus veteres *cornua* tribuebant, ſiue quod mugitum boum imitatur murmur aquarum, ſiue quod plerumque in cornuum ſimilitudinem curuata cernimus. Feſtus: *Taurorum ſimulacra fluminum, id eſt, cum cornibus, quòd ſunt atrocia, vt tauri.* Vid. Donat. item Seru. ad illud Virgil. lib. 8. Æneid.

Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarum.

Ælian. lib. 2. var. c. 33. Sophoc. & Sophoclis ſcholia in Trachin. Pier. lib. 3. Hieroglyph. Sauar. ad Sidon. Apollin. carm. 2. v. 389. Hieron. Magon. miſcellan. lib. 4. c. 2. Val. Flac. lib. 1. Argon.

Syluarúmque Deæ, atque elatis cornibus amnes.

184. *Et iam nocturnis ſpatium laxauerat horis Phœbus chelarum pallidiore polo.*] Ait Rutilius hoc diſticho ſe vrbe deceſſiſſe ſole chelas ingrediente: hoc eſt, ſecundùm Sotigenem, & omnium eius æui ſententiam XXIV. Septembris.

185. *Cunctamur tentare ſalum.*] lib. vet. *ſolum*, contra mentem authoris.

Portúque ſedemus.] Virgil. 7. Æneid.

Sine errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portúque ſedetis.

Sidon.

Sidon. Apollin. Carm.2.

Siſte Camena modos tenues, portúmque potenti.
Iam placido ſedeat mihi carminis anchora fundo.

187. *Occidua infido dum ſæuit gurgite Plias.*] Pleiades timendas nauigantibus ſcribit Senec. in Herc. Fur. v.10. quia à nautis ob futuram, quam denunciant, tempeſtatem timentur, authore Germanico in Phænom. Conſule Heſiod. lib.1. de op.& die.

194. *Qui dominas arces.*] Cur *dominas*? vel quia Roma terrarum domina, Dionyſ. Afer:

Ῥώμην τιμήεσσαν ἐμῶν μέγαν οἶκον ἀνάκτων
Μητέρα πασάων πολίων, ἀφνειὸν ἔδεθλον.

Vel quia ibi dominorum, id eſt, Imperatorum ſedés tunc temporis. Quâ etiam de causâ βασιλεύουσαν Ῥώμην, βασιλεύουσαν πόλιν Ῥώμην dixerunt Græci ſcriptores, quos citat Deſid. Herald. in animadu. ad Martial. lib.1. epigr.4. *Domina Roma* apud Martial. d. epigr.& lib.10. Epigr.103.

Mœnia dum colimus dominæ pulcherrima Romæ.

Æthicus in coſmographiâ: *Vrbem egreditur, quâ naues de portu vrbis ad dominam totius mundi Romam aſcendunt. Dominam vrbem* appellet Nemeſianus, eclog.1.

Nam ſic dulce ſonas, vt te placatus Apollo
Proueheat,& felix dominam perducat ad vrbem.

Et caput orbis habet.] Ouid.5.Faſt.

Hic vbi nunc Roma eſt, orbis caput, arbor,& herba,
Et paucæ pecudes,& caſa rara fuit.

D. Hieron. ad Gaudentium, de Pacatulæ infantulæ educatione: *Vrbs inclyta & Romani imperij*

caput, vno hauſta eſt incendio. Nulla eſt regio, quæ non exules Romanos habeat. Idem, ad Demetriadem, de ſeru. virg. *Vrbs tua, quondam orbis caput, Romani populi ſepulcrum eſt, & tu in Libyco litore exulem virum exul ipſa accipies.*

198. *Signat ſeptenis culmina grata iugis.*] Q. Fabius Pictor, lib. de ſec. aur. *Has rupes antiqui ſeptem colles & ſeptem montes appellauerunt.* Claudian. lib. 3. de laudib. Stilic. v. 65.

——ſeptem circumſpice montes
Qui Solis radios auri fulgore laceſſunt.

& v. 135.

Quæ ſeptem ſcopulis zonas imitatur Olympi,
Armorum legúmque parens.

Idem de nupt Honor. & Mariæ, Od. 2.

Dominique læta votis
Aurea ſeptemgeminas Roma coronet arces.

Tibullus lib. 2. Eleg. 5. v. 55.

Carpite nunc tauri de ſeptem montibus herbas,
Dum licet: hîc magnæ iam locus vrbis erit.

199. *——ipſe videtur ouem ſibi Roma facit purior eſſe dies.*] Apuleius lib. 5. metamorph. *Iam cæteræ partes longè latéque diſpoſitæ domus, ſine precio preciosæ, totíque parietes ſolidati maſsis aureis, ſplendore proprio coruſcant; vt diem ſuum ſibi domus faciat, licet Sole nolente: ſic cubicula, ſic porticus, ſic ipſæ valuæ fulgurant.* Corippus lib. 1. de laudibus Iuſtini.

Eſt domus interior tectorum in parte supernâ,
Luce ſuâ radians, & aperto libera cœlo,
Conſpicuo vitreis ſplendens fulgore metalli:
Dicere ſi fas eſt, rutili non indiga Solis

Vel

Vel Solis dicenda domus;gratiſſima viſu,
Et facie miranda loci.

Idem lib. 1.

Ædibus in magnis miro conſtructa paratu
Extabat ſedes,auro gemmiſque ſuperba,
Lumen habens ſine Sole ſuum:luſtrátq; propinquos
Gemmarum natura locos,rerumque colores
Mutans,& Phœbi radios fulgentis obumbrans.

201. *Sæpius attonitæ reſonant Circenſibus aures.*]
Iuuenal.Sat.11.

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit.

Auſonius Carm.de Ναὶ καὶ οὐ Πυθαγορικοῦ.

Hinc fora diſſultant clamoribus, hinc furioſi
Iurgia ſunt Circi:cuneati hinc læta theatri
Seditio.

202 *Nuntiat accenſus plena theatra fauor.*]Ouid. lib.3.Eleg.12.

Scena viget;ſtudiiſq; fauor diſtantibus ardet,
Cùmq; tribus reſonant terna theatra foris.

Arnobius lib. 4. aduerſus gent. *Conclamant & conſurgunt theatra,caueæ omnes concrepant fragoribus atque plauſibus.*

Theatra.] *Theatrum* à nomine θεὸς dictum exiſtimauit Plutarch.in lib.de Muſica. Rectiùs dixeris à θεᾶσθαι, quod eſt ſpectare. Caſſiodoro Latinè eſt *Viſorium*, Seruio lib. 5. Æneid. *Spectaculum*. Sic Plautus Mil glor. *Spectacula ibi ruunt.* Sed quare *Theatrum* à videndo magis quam ἀκροατήριον ab audiendo?Rationem affert Iul.Cæſ. Scaliger,lib. 1.poët. c. 21. quia bonis temporibus corporum

certamina tantùm ſpectari ſolita, non autem ingeniorum. D. tamen Chryſoſt. Orat. 32. *Theatrum* eſſe ait populi auditorium. Δήμου γὰρ ἐστιν ἀκοὴ τὸ θέατρον. h.e. populi enim auditus theatrum eſt. Aurelianus in vita D. Martialis: *Sanctus Martialis cum diſcipulis ſuis perrexit ad theatrum, prædicare euangeliũ.* Plura de nomine theatri & amphitheatri vid. apud Theod. Marcilium in prolegom. ad M. Valer. Martialis epigram. in amphitheat. & venationes Cæſaris Domitiani. Roſin. antiq. Rom. lib. 4. c. 4.

203. *Pulſato notæ redduntur ab æthere voces.*] lib. vet. *ad æthera*. Sed legendum, *ab æthere*, iamdudum monuit Simlerus, & lectionem hanc Caſtalionis editio recepit, quam etiam nos retinuimus. Erat autem Circus Maximus valli propinquus, vnde maior obiecta valle ſonus reddebatur, Echo voces emiſſas remittente, quod variorum ſcriptorum teſtimoniis probat Thomas Dempſterus ad Ioh. Roſini antiq. Rom. lib. 5. c. 5.

204. *Vel quia perueniunt.*] Ouid. lib. 4. Faſtor.

Index lætitiæ fertur ad aſtra ſonus.

Corippus lib. 2. de laud. Iuſt.

——*Summi clamor peruenit in aſtra fauoris.*

Cùm vulgus optat aliquid, tametſi id non euenit, tamen quaſi id euenerit, ſibi ipſum perſuadere conatur. Adi Illuſt. Ioſeph. Scalig. Caſtigat. in Catull. carm. 62. vbi hunc Rutilij locum laudat, & ſimillimum ait eſſe apud Callimach. λουτροῖς παλλάδος.

205. *Explo*

205. *Explorata fides pelagi.*] Petron. Arbiter in Satyr. *Subſtiti ego triſtis, cœpiq́, viuentibus oculis maris fidem inſpicere.* Tertullian. de pallio, cap. 2. *Mari fides infamis.*

Ter quinque diebus.] Scribit ſe cum comitibus in portu ſediſſe, & expectaſſe quindecim dies, donec mota Vergiliarum ortu tempeſtas detumeret in proximo nouilunio.

206. *Dum melior Lunæ fideret aura noua.*] Perſpicuè innuit, quinto decimo die poſt 24. Septẽbris fuiſſe nouilunium, qui fuit vltimus quindecim dierum moræ, quam in commodiorum ventorum expectatione fecerat. Sanè anno Chriſti CCCCXVI. (quo iter in patriam adornabat Rutilius) epacta erat XIV. eaque è regione IX. dici Octobris oppoſita indicat ibi nouilunium eo anno contigiſſe. Interuallum à XXIV. Septembris ad IX. Octobris, ſunt quindecim dies, quot ſcilicet expectarunt, dum tempus nouilunij aduentu miteſceret. Intelligendus igitur ille annus Vrbis ſecundùm Varronem, non ſecundùm Catonem. Conſulendus omninò admirandus ille Ioſephus Scaliger, prolegom. in Chron. Euſebij Pamphili.

207. *Tum diſceſſurus ſtudiis, vrbiq́, remitte Palladium.*] Credibile, eſſe illum ipſum *Palladium* cuius mẽtionem facit Symmachus, auctoris noſtri Coætaneus lib. 1. Epiſt. 9. & 88. lib. 3. Epiſt. 50. Floruiſſe etiam illo ſeculo *Palladios* alios, & præcipuis dignitatibus fuiſſe præclaros: oſtendunt inſcriptiones Conſtitutionum vtriuſque Codicis.

209. Fa

209. *Facundus iuuenis.*] Galli veteres præter cæteras gentes eloquentiæ gloriam reportarunt. M. Cato origin. lib. 2. apud Cariſium: *Pleraque Gallia duas res induſtrioſiſſimè proſequitur, rem militarem, & argutè loqui.* S. Hieron. aduerſus Vigilantium: *Sola Gallia mõſtra non habuit, ſed viris ſemper fortiſſimis & eloquentiſſimis abundauit.* Ioh. Salisberienſis: metalog. lib. 1. c. 24. *Sequebatur hũc morem Bernardus Carnotenſis exundantiſſimus modernis temporibus fons literarum in Gallia.*

Gallorum nuper ab oris Miſſus Romani diſcere iura fori.] Iidem Galli magnum iter ad Romam proficiſcebantur, non quod in ſuis prouinciis atque patriâ terrâ ſtudia non florerent: ſed vt vel vbertatem Gallici nitorémque ſermonis grauitas Romana condiret, vel vt fori Romani iura diſcerent. S. Hieron. ad Ruſticum Monach. *Audio religioſam te habere matrem, multorum annorum viduam, quæ erudiuit infantem, ac poſt ſtudia Galliarum, quæ vel florentiſſima ſunt, miſit Romam, non parcens ſumptibus, & abſentiam filij ſpe ſuſtinens futurum, vt vbertatem Gallici nitoremq́; ſermonis grauitas Romana condiret, nec calcaribus in te, ſed frenis vteretur, quod & in diſertiſſimis viris Græciæ legimus, qui Aſianum tumorem Attico ſiccabant ſale, & luxuriantes flagellis vineas falcibus reprimebant, vt eloquentiæ torcularia non verborum pampinis, ſed ſenſuum quaſi vuarum expreſſionibus redundarent.* Conſtantius in vita S. Germani, c. 1. *Vt in eum profectio literarum plena conflueret, poſt auditoria Gallicana intra vrbem Romam iuris ſcientiam plenitudini perfectionis adiecit.*

Inde

Inde Romam *domicilium legum* vocat Sidon. Apollin.lib.1.Epiſt.6.vbi Ioh Sauaro. Adi quoque Fr.Iuret.ad Symmach.lib.9.Epiſt.83.

211. *Ille mea ſecum dulciſſima vincula cura Filius affectu,ſtirpe propinquus habet.*] Diu me torſerant portenta exemplarium Onuphrij & Caſtalionis. In illis leg. *Cunna.* in his dempta litera, *Cuna.* Tandem Germanorum Philologorum & Poetarum huius æui facilè erudititiſſimus mihique amiciſſimus Michael Virdungus ſuggerebat legendum, *Cura.* quam lectionem eſſe genuinam, & reuera ita ſcripſiſſe Rutilium, nemo ambigat. Ita *vinculum ſanguinis* apud Senec.in Hippolyto v.1112.

——ô nimium potens
Quanto parentes ſanguinis vinclo tenes,
Natura, quàm te colimus inuiti quoque.

Vincula filiorum apud Saluian.lib.3.contra auarit. *Miſerrimi quique & impiiſſimi cum vinculis filiorum non conſtringantur , ipſi tamen ſibi vincula parant, quibus infelicia animarum ſuarum colla conſtringant.*

213. *Cuius Aremoricas pater Exuperantius oras.*] *Aremorici,* Galliæ populi. Tractus, ſiue vt noſter loqui amat, *ora Aremorica* fit mētio apud Sidon. Apollin. Carm. 7. v. 370. & in Notitiâ Imperij. Plin.Nat.hiſt.lib.4.c.17. *Gallia omnis comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur, amnibus maximè diſtincta. A Scalde ad Sequanam Belgica. Ab eo ad Garumnam Celtica, eademque Lugdunenſis. Inde ad Pyrenæi montis excurſum Aquitania, Aremorica antè dicta.* Aremoricæ ciuitates Cęſari celebrantur lib.7. Notātúrque maritimæ. *Ar-*

mor

mor enim Britannis inferioribus, qui Celticam antiquam linguam adhuc cuſtodire creduntur, ſignificat *ad mare*, aut *ſupra mare*. Vide Merul. Coſmogr.p.2.lib.3.cap.31.

214. *Nunc poſtliminium pacis amore docet.*] Non dubium, quin, *amore*, vox ſit adulterina; quare legendum arbitror, *amare*.

217. *Soluimus aurora dubio quo tempore primum Agnoſci patitur redditus arua color.*] Senec. in Octau.

Iam vaga cœlo ſidera fulgens
Aurora fugat: ſurgit Titan
Radiante comâ, mundoq; diem
Reddit clarum.

Soluimus.] Hieron. in Epiſt. ad Fabiolam, de veſtitu Sacerdotum: *Hæc ad vnam lucubratiunculam cùm iam funis ſolueretur à litore, & nautæ crebriùs inclamarent, propero ſermone dictaui.*

223. *Alſia prælegitur tellus.*] *Alſium*, ἄλσιον maritimum Tuſciæ oppidum eſt apud Plinium, Ptolomæum, Strabonem & Ciceronem, quod primum Aborigenes, deinde Pelaſgi, poſtremo Tyrrheni tenuerunt, vt ſcribit Dionyſ. Halycarnaſſ. lib.1.antiq. Rom. Nunc formam exigui vici potiùs, quam oppidi habet. Colonia vocatur à Liuio lib.27. & Velleio Paterculo. Ab *Aleſo* Argiuo denominatum Alſium, innuit Silius lib.8. de bello Pun. Plura pete ex V. CL. Abrahami Ortelii theſauro Geographico.

Prælegitur.] Iſidor. lib. 10. orig. *Lector à legendo dicitur, hoc eſt, percurrendo; vnde & nauis dicitur legere.*

Pyrgi

Pyrgique recedunt.] *Pyrgi*, πύργοι, Straboni, Ptolomæo, Plinio, Antonino, Itinerariæ tabulæ, aliiſque noti. Virgilius eos veteres, cognominat. Coloniam Romanam facit Liuius lib. 36. deductam anno DLX. Pub. Scipione Naſica, & M. Acilio Glabrione Coſſ. Tuſciæ vrbs eſt. S. Marinello hodie appellari L. Albertus colligit ex eo, quod huius loci templum adhuc vulgò S. Maria, de territorio Purgano vocant. Abr. Ortelius in theſ. Geogr. P. Merula, coſmogr. p. 2. lib. 4. c. 21. Hieron. Surita commentar. ad Itin. Ant. Auguſt.

225. *Iam Ceretanos demonſtrat nauita fines.*] Καίρε, *Cære* Virgilio. Feſtus author eſt, ab hoc oppido ritus ſacrorum, diuinóſque cultus omnes *cæremonias* appellatas, quod iis admodum addicti eſſent *Cærites*. De *Cæretanis* multa in hiſt. Rom. quod capta à Gallis Senonibus Roma, Veſtales cum æterno igne ſacríſque aliis Romanis profugas hoſpitio benignè ſuſceperint; quod Gallos Senonas cum prædâ domum redeuntes, fuderint, prædámque ereptam Romanis reſtituerint: pro quibus beneficiis Romani non dignam rependiſſe gratiam notantur, eorum, qui tum præerant, malignitate. Ciuitas quidem iis donata, ſed ſine ſuffragij iure: vnde & alij, qui eodem cum ciuibus iure fruebantur, in *Cærites* tabulas referri dicebantur. Vid. Agell. noct. Atticar. lib. 16. c. 13. Aſcon. Pæd. in Verrin. item Liu. & alios. Strabo *Cæretana* balnea ſaluberrima, & Martialis pernam *Ceretanam* vinúmque *Ceretanum* laudant. Plura P. Merula Coſmograph. p. 2. lib. 4. c. 21.

Ortel.in theſaur.Geograph.

226. *Æuo depoſuit nomen Agylla vetus.*] *Care* quondam *Agylla* quoque nomen habuit à conditoribus Pelaſgis, vti tradit Plinius lib. 3. c. 5. *Vrbis Agyllina* meminit Virgilius lib. 8. Æneid. Conſulendi Dionyſ. Halicarn. lib. 1. Trogus ſeu potiùs eius epitom. Iuſtin. lib. 20. & Solin. in polyhiſtore: Ἄγυλλα Græcis; Ἀγγύλλα Lycophroni. Inter XII. Etruriæ capitá fuit antiquitus. Splendidam quondam & glorioſam ciuitatem, ætate ſuâ vixdum vrbis veſtigia retinuiſſe, ait Strabo; qui probandæ eius magnificentiæ teſtatur æuo ſuo ampliſſima Agyllinorum dona in Appollinis templo adhuc viſa. Alij diuerſam faciunt *Agyllam* ab *Care*, admodum exigua vrbis tantæ veſtigia ſupereſſe ſcribentes. P. Merula, d.c.21. Ortel. in theſaur. Geograph.

227. *Stringimus ..... & fluctu & tempore caſtrum.*] Hunc verſum ita ſupplet Ioſephus Caſtalio:

Stringimus abſumptum fluctuque, & tempore Caſtrum.

Intelligit autem poëta Caſtrum Nouũ, de quo ita P. Merula d. c. 21. Poſt Martam fluuium interius paulò ab ora Cornetũ eſt, in colle, quo loco fuit *Caſtrum nouum*, cuius meminerunt, Plinius, Mela, Itineraria tabula Κάςρον νέον appellat, Ptolomæus. Aliud eſt *Caſtrum nouum*, quod Anton. mari propiùs locat, & remotiùs paulo verſus Vulturnum. Certè Cornetum eſſe Caſtrum Nouum, nam eſt certum, vt præter ſitus rationem, quæ

apud

apud Ptolomæum, hodiéque ibi pars ſuperſit *Veteris* appellationis. Vrbs eſt in colle ſita, eóque modico; tribus ab mari paſſuum millibus, antiquis adhuc ſuperbiens mœniis, multiſque turribus. Patria Gregorij V. P. M. & Roberti, eius præſulis, qui Symphoniarum cantúsque Eccleſiaſtici reformauit rationem.

232. *Hoc Inui caſtrum fama fuiſſe putat.*] Virgil. lib. 6. Æneid.

Pometios, Caſtrumque Inui. vbi Seruius cuius verba refert Caſtal. in annotationibus.

237. *Ad Centumcellas forti defleximus Auſtro.*] *Centumcellæ*, Ammiano, Itinerariæ tabulæ, Antonino, eſt Tuſciæ vrbs, ad mare mediterraneum, de cuius portu locíſque coniacentibus eleganter Plinius Secundus lib. 6. Epiſt. ad Cornelianum. Strabo in ea regione Ῥηγισϐίλλα hoc eſt, *regis villam* commemorat, quæ Malæoti Pelaſgi regia fuerit, quæ an ad *Centumcellas* pertineat, nondum liquet. *Centumcellas* à Sarracenis deletas tempore Ludouici Imp. tradit Blondus lib. 12. hiſt. Inſtauratæ poſtea nomen acceperunt *Ciuitatis veteris*, quæ deinde ob aëris grauitatem penè deſerta eſt. Vid. Ortel. in theſ. Geogr. Hieron. Suritam com. ad itin. Ant. Aug. Merul. coſmograph. p. 2. lib. 4. c. 21. & Iac. Auguſt. Thuan. qui lib. 16. hiſt. ſcribit, *Centumcellas* eſſe Pontificiæ ditionis oppidum. Porrò *Centumcellenſis portus* deſcriptionem accuratiorem nullibi inuenies, atque hîc apud Rutilium.

257. *Vt ſolet excuſſis pugnam præludere glebis.*]

Ouid.lib.4.Triſt.Eleg.8.

Circus adhuc ceſſat, ſpargit tamen acer arenam
Taurus, & inflato iam pede pulſat humum.

261. *Qualis Agenorei rapturus gaudia furti Per freta virgineum ſollicitauit onus.*] Alludit ad fabulam de raptâ Europâ. Herodotus tradit, quòd à Phœnicibus rapta fuerit Io, propterea Græcos, hanc iniuriam vlturos, Europam rapuiſſe. Euſeb.1. Chron. ait, à Cretentibus raptam, & nauigio auectam, cui inſigne fuit taurus. quæ res fabulæ occaſionem præbuit. Adi Lycophron. Lactant. lib. 1. diuin. inſtit. c.11. Achill. Tatium, de Clitoph. & Leucip. amorib. in pr. Ouid. lib. 2. Metam. fab. 18.

Sollicitauit.] Signatè loquitur. Petron. Arbiter:
——*qui ſollicitant nuptas ad præmia peccant.*
Sollicitatores alienarum nuptiarum ſunt, qui pudicitiā alienę vxoris appellāt, de quibus Iul. Paulus lib.5. receptar. ſentent. tit. de iniur. *Sollicitatores alienarū nuptiarum, itémque matrimoniorum interpellatores, etſi effectu ſceleris potiri non poſſunt, propter voluntatem pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur.* Tertullian. lib.1. adu. Marcion. *Non timebitur niſi iuſta & ordinaria dominatio: diligi autem poteſt etiam adultera. Sollicitatione enim conſtat, non authoritate; & adulatione, non poteſtate.* Dicitur etiam de fœminis. Martial. lib.12. epigr.98.

Cùm tibi nota tui ſit vita fidéſque mariti,
Nec premat vlla tuos ſollicitéque toros.

264. *Authorem pecudem fons Heliconis habet.*] Pauſanias in Bæoticis, ſiue lib.9. *ſuper lacum ſtadia*

ferme

ferme XX. aſcendentibus eſt fons qui Equi dicitur. Elicuiſſe hunc vngula terram fodientem Bellerophontis equum tradunt. ob eam rem Hippocrenen nominatum.

265. *Elicitas ſimili credamus origine lymphas.*] Ita correxit Caſtalio: in veterib. exemplar. *nymphas.*

Elicitas.] *Elicitas*, hoc eſt, deductas. *Elices* Feſto, lib. 5. ἕλικας ſulcos aquarios appellari ait Vlpian. l. 1. §. ſulcos. ff. de aq & aq. pl. item Columell. rei ruſt. lib. 2. Virgil. 1. Georg.

——cùm exuſtus ager morientibus æſtuat herbis
Ecce ſupercilio cliuoſi gurgitis vndam
Elicit.

269. *Intrantemq́; capit diſcedentemq́; moratur Poſtibus affixum dulce poëma ſacris.*] Sidon. Apollin. lib. 2. ep. 2. *Pauci tamẽ verſiculi lectorẽ aduẽtitium remorabuntur, minimè improbo temperamento, quia eas nec relegiſſe deſiderio eſt, nec perlegiſſe faſtidio.* Idem in Burgo:

Fixus in introitu lapis eſt, hic nomina ſignat Authorũ.

271. *Hic eſt qui primo ſeriem de Conſule ducit*] Commendat Meſſalam à generis ſplendore & antiquitate. Cùm Tarquinij Superbi filius ornatiſſimæ fœminæ Lucretiæ ſtuprum intuliſſet: L. Iunio Bruto & L. Tarquinio Collatino, Lucretiæ marito ducibus & authoribus, quibus vltionem ſui moriens matrona commendauerat; populus Romanus ad vindicandam libertatis ac pudicitię decus quodam quaſi inſtinctu Deorum concitatus Reges in exilium egit, & imperium in eoſdem libertatis ſuæ vindices tranſtulit, *Conſulesq́;* appel-

lauit pro regibus, vt conſulere ſe ciuibus ſuis debere meminiſſent. Rectè tamen noſter Rutilius aſſerit, Meſſalam de primo conſule ſeriem duxiſſe. Etenim Collatino altero ex conſulibus tantum ob nomẽ & affinitatem Tarquiniorum faſcibus abrogatis vrbe dimiſſo, *Publius Valerius, Voluti filius*, fuit ſubſtitutus, qui primum de Veientibus, iterum de Sabinis, tertiò de vtriſque gentibus triumphauit. Is quia in locum Bruti collegæ conſulem non ſubrogauerat, & domum in Veliâ tutiſſimo loco haberet: in ſuſpicionem regni affectati venit. Quo cognito, apud populum conqueſtus, quod de ſe tale aliquid timuiſſent, eminentes ſuas ædes diruit. ſecures item demptis faſcibus populo pro liberâ concione ſubmiſit, & ius prouocationis ad populi iudicium aduerſus magiſtratus dedit: hinc *Poplicola* dictus. Cùm diem obiiſſet, adeò pauper extitit, vt collectis à populo pecuniis publicè ſepultus ſit, annuo matronarum luctu decoratus.

273. *Hic & præfecti nutu prætoria rexit.*] Cornel. Tacitus lib. 6. annal. de origine præfecturæ vrbis verba faciens: *Primus Meſſala Coruinus eam poteſtatem, & paucos intra dies accepit, quaſi neſcius exercendi.* Plura de hoc Meſſala vid. in animaduerſionibus Ioſephi Scaligeri ad Euſebij Chronicor. lib. pr. ibi: *Meſſala Coruinus primus præfectus vrbis factus, ſextâ die magiſtratu ſe abdicauit.*

Prætoria rexit.] Ammian. Marcellin. lib. 28. *Per hæc tempora Vulcatiæ Rufino abſoluto vita dum adminiſtraret ad regendam præfecturam Prætorianam ab vrbe*

vrbe Probus accitus, claritudine, generis & potentia & opum amplitudine cognitus orbi Romano, per quem vniuerſa pene patrimonia ſparſa poſſedit, iuſtè an ſecus, non iudicioli eſt noſtri. Sidon. Apollin. lib. 3. epiſt. 12. in Epitaphio Apollinaris:

Præfectus iacet hic Apollinaris
Poſt Prætoria recta Galliarum,
Mærentis patriæ ſinu receptus.

274. *Sed menti & linguæ gloria maior ineſt.*] Fuit Orator ſummus; de cuius vitæ exitu Euſebius Chron. lib. pr. interp. Hieronymo: *Meſſala Coruinus orator, ante biennium, quàm moreretur, ita memoriam ac ſenſum amiſit, vt vix pauca verba coniungeret, & ad extremum vlcere ſibi circa ſacram ſpinam nato inediâ ſe confecit, anno ætatis LXXII.*

276. *Vt bonus eſſe velit quiſq; diſertus erit.*] Quiſq;, pro *quiſquis*, antiquis vſitatum fuit. Imp. in l. 4. de offic. rect. prou. C. Theod. *Quiſq; ſuſceperit.* Aurel. Victor de Cæſarib. c. 33. *& quiſq; peſſimus erit, par ſimilisque ſemper ipſi habebitur.* Symmachus lib. 1. ep. 52. *Quiſque bonæ frugis eſt, in publicum commodum vendicatur.* S. Ambroſius, lib. de non reſtituendâ arâ victoriæ: *Deo quiſque militat, & qui intimo colendum recepit affectu, non diſsimulationem, nõ conniuentiam, ſed fidei ſtudium, & deuotionis impendit.* Ad quem locum ita Fr. Iuretus: Certũ eſt ab antiquis ſolitum poni, *quiſque* pro *quiſquis*, Id teſtimonia maximè poëtarum apertè probant. Alcinous:

Longè erit à primo quiſque ſecundus erit,

Marcellus lib. de medicinâ:

Quiſq; tamen noſtrum hoc ſtudium dignaere quæſo
Preſtes.

Paulinus lib.1. de vitâ S. Martini:

—— *tu quiſque legens tam vilia temnis*
Carmina.

279. *Pauliſper litus fugimus Munione vadoſum.*] *Munio* in edicto Deſiderij regis, Tuſciæ vrbs, in agro Feſulano, in qua palantes Arinianos & Fluentinos collegit. *Minio*, Virgilio 10. Aeneid. & Vibio Sequeſtro Tuſciæ fluuius eſt, qui *Munio* dicitur Rutilio. *Migno* Nigro & Blondo. *Mindo* Itinerariæ tabulæ, *Magnone* Leander nominat. Ad Abrah. Ortelium in theſauro Geograph.

281. *Inde Grauiſcarum faſtigia rara videmus.*] *Grauiſcæ*, γραυίσκοι. Ptolomæo, Tuſciæ vrbs. Mentio *Grauiſcarum* fit in l. quidam teſtamento. 30. ff. de legat. 2. & paſſim apud Liuium, præſertim lib. 40. vbi eò Coloniam ab Romanis deductam ſcribit: quod etiam tradunt Velleius Paterculus, & Sext. Iulius Frontin. Sed & alibi Liuius muros & portam *Grauiſcarum* fulmine percuſſam narrat. Plura de Grauiſcis Ortel. d. lib. P. Merula Coſmogr. p. 2. lib. 4. c. 21.

282. *Quas premit æſtiuæ ſæpe paludis odor.*] *Grauiſcæ* ab cæli grauitate & intemperie putantur dictæ, quod confirmare videtur hoc verſu Rutilius, & Virgil. lib. 10. Dum intempeſtas vocat eaſdem.

291. *Credere maluerim Pigmææ damna cohortis*
Et coniuratas in ſua bella grues.] Homerus Iliad. γ, ad hanc ὀρνιθομαχίαν reſpiciens, Troianos gruibus comparat. Claudian. de bello Gildon. v. 475. & ſeq.

Pendu

Pendula ceu paruis motura bella colonis
Ingenti clamore grues æſtina relinquunt
Thracia, cum repido permutant Strymonia Nilo.

Vbi poëta innuit in Aegypto habitare Pygmæos, quod etiam tradit Scholiaſtes Homeri. Alij aliò ponunt. Plin. lib. 7. nat. hiſt. c. 2. & lib. 4. c. 11. in Thraciâ, lib. 5. c. 29. in Aſiâ, lib. 6. c. 19. in Indiâ, lib. 6. c. 30. in Æthiopiâ, Paul. Iouius lib. de Moſcouticâ legat. vltra Iapones, & magis ad ſimias, quam homines accedere docet. Ariſtot. Ammian. & Philoſtratus volunt, in terræ cauernis more formicarum degere. Albert Magnus (referente M. Ant. Delr. ad Senec. Oed. v. 605.) lib. 1. de animalib. c. 3. ait eſſe homines ſylueſtres, & nonnihil humanæ naturæ, quoad primos motus deliberatiuos, obtinere. Sed c. 24. omnem illis rationis ſcintillam adimit.

295. *Inter caſtrorum veſtigia ſermo retexit Sardoam, Lepido præcipitante, fugam.*] Sequuntur verſus ſuper Lepidis infauſtis maliſque hiſtorici, quibus lucem iamdudum intulit I. Lipſius in commentar. ad lib. 14. Annal. Corn. Taciti, his verbis: *Primum* mali fati Lepidum intelligit, qui cum Q. Catulo diſſenſit poſt obitum Sullæ, & in Sardinia periit. *Alterũ*, qui triumuir. *Tertium*, qui cõſpirauit in Auguſtum, huius filium. *Quartum* de quo Tacitus. Sed cur Poeta ait inceſtum eius adulterium cum Agrippina & Liuia? ideo, quia maritus Druſillæ Lepidus: & cum Agrippina etiam ſanguine iunctus. Credo enim hunc Lepidum natum ex Aemilio Paulo & Iulia, nepte Auguſti. At

Iulia ſoror Agrippinæ, quæ mater Caij & ſororũ. Hinc clarum, cur Caius ſucceſſorem illum Imperij deſtinauerit, & quinquennio maturiùs, quàm per leges magiſtratum capere voluerit, quod Deo tradidit lib.59. Erat enim ſanguinis gentiſq; Auguſtæ, pari cum Caligulâ gradu. Hæc Lipſius.

328. *Siue loci ingenio, ſeu domini genio.*] Sidon. Apollin.lib.1.Epiſt.9. *Inter hos quoque, quanquam ſtupendi, tamen varij mores, & genij potiùs, quam ingenij ſimilitudo.*

337. *Tangimus Vmbronem.*] *Tangere*, pro appellere, probatiſſimis Latinæ linguæ authoribus vſitatum. Virgil.4.Aeneid.

Felix heu nimium felix, ſi litora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent litora puppes.

Catull.de nupt.Pelei & Thet.

———*vtinam nec tempore primo*
Gnoſia Cecropiæ tetigiſſent litora puppes.

Sidon.Apollin.lib.1.epiſt. 10. *Comperi naues quinque Brunduſio profectas cum ſpeciebus tritici ac mellis oſtia Tiberina tetigiſſe.*

Vmbronem.] Plin.lib.3.c.5. *Vmbro nauigationum capax, & ab eo tractus Vmbria.*

351. *Occurrit chalybum memorabilis Ilua metallis.*] Plin.nat.hiſt.lib.30. c.13. *Ferri metalla vbique propemodum reperiuntur, quippe inſula Italiæ Ilua gignente, minimaq́, difficultate cognoſcuntur ipſo colore terræ manifeſto.* Idem eiuſdem meminit lib.3.c.6. Hæc eſt illa inſula, prope quam Anno M.D.LVI. Ioh.Andreas Auria cum XII.triremibus in Corſicam deſcendiſſet, tempeſtate ſubitâ abreptus,

vnius

vnius è triremibus iacturam fecit,in quâ amplius CC.homines periêre,& cum inde cum reliquis in ſinum Corſicæ quendam nauigaſſet, Portum veterem,vti ſperabat,ſubiturus, fædâ tempeſtate rurſus iactatus concurrentibus inter ſe triremibus & ad ſcopulos illiſis, maximum hîc hominum & rerum damnum accepit,vixque ipſe cum prætoria periculum euaſit, amiſſo ingenti captiuorum, machinarum,inſtrumentorum bellicorũ & militũ numero.Iac.Auguſt.Thuan. lib.17.hiſt.

351. *Quâ nihil vberius Norica gleba tulit.*]Quintianus Architrenius in Cleopoli, citatus à Sauarone ad Sidon.Apoll.Carm.5.v.49.

Troia viris,Epiros equis,animalibus Argos,
Inda ebore,argento Sardinia, & Attica melle,
Fertilitate Samos,Paros inſula marmore,ferro
Norica,principibus Nilotica,Thracia Marte.

353. *Non Biturix largo potior ſtrictura camino.*] Apud *Bituriges* magnas fuiſſe ferrarias præter Rutilium teſtantur Cęſar lib.7.& Strabo lib.4.

357. *Materies vitiis aurum letale parandis.*] Ait aurum eſſe materiam vitiorum, & in omne nefas ducere.Exemplo ſit Polymneſtoris facinus, immane quantum atrox, qui oblitus iuris humani & hoſpitij Polydorum interfecit, teſte Virgil.3. Æneid.his verſibus:

——*Polydorum auri quondam cum pondere magno*
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi:cum iam diffideret armis
Dardaniæ,cingiq; vrbem obſidione videret.
Ille vt opes fractæ Teucrûm,& fortuna receſſit,

Res

Res Agamemnonias, victriciaq; arma ſecutus
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames!

Iſiodorus Peluſiota lib. 2. Epiſt. 101. interprete Iacobo Billio Brunæo : *Qui ſexcentis ſuppliciis dignus eſt, ſi opes habeat, conſpicuus apud illos & potens eſt: qui autem virtute floret, ſi pauper ſit, non modò inter infames cenſetur, ſed etiam inſidiis appetitur. In iudiciis autem, quo aurum vergit, illuc etiam ſententia propendet: ac ius quidem violatur, iniquitas autem dominatur, atque in omne contumeliæ genus prorumpit.*

359. *Aurea legitimas expugnant munera tædas.*] *Legitimas tædas*, id eſt, legitimum & licitum coniugium, & lege quaſi datum ſiue conceſſum. ſic *legitima uxor*. Martial. lib. 5. epig. 77.

Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Legitima hereditas, l. legitimam. 8. ff. de hæreditat. pet. *Legitimus tutor, & legitima tutela*, l. ſi quis ſub condicione. 11. ff. de teſtam. tut. *Legitimi agnati.* νομικοὶ, interprete Theophilo in paraphraſi Inſtit. tit. de legit. agn. tut.

Legitimas tædas.] Heliodorus lib. 4. Æthiop. ſcribit, irrecuſabile habere apud mulierem faſcinum, aurum & lapidem.

360. *Virgineoſq; ſinus aureus imber emit.*] Alludit ad fabulam de Danaë, cuius mythologiam vid. ap. Natalem Comitem, & M. Anton. Delr. in aduerſ. ad Octau. Senec. v. 765. Cornel. Seuerus in Aetna:

Iupiter in Danaën precioſus fluxerit imber.

Horat.

Horat.3.Carm.16.

Incluſam Danaên turris ahenea
Robuſtæq́, fores & vigilum canum
Triſtes excubiæ munierant ſatis
Nocturnis ab adulteris,
Si non Acriſium virginis abditæ
Cuſtodem pauidum Iupiter & Venus
Riſiſſent. fore enim tutum iter & potens,
Conuerſo in precium Deo.

Lactantius lib.1.diuin.inſtit.c.11. *Danaen violaturus Iupiter, aureos nummos largiter in ſinum eius infudit. hæc ſtupri merces fuit. At poëtæ, qui quaſi de Deo loquebatur, ne authoritatem creditæ maieſtatis infringerent, finxerunt ipſum in aureo imbre delapſum, eadem figurâ, quâ imbres ferreos dicunt, cum multitudinem telorum ſagittarumq́, deſcribunt.* Iul. Firmicus, de profan.rel. *Si ſtupri præmia corruptor inquirit, ſi viam inuiam optat ſollicitationis addiſcere: in ſinum corruptæ mulieris aurum videat Iouis.*

361. *Auro victa fides.*] Propert.lib.3.Eleg.12. v.29.

Auro pulſa fides auro venalia iura,
Aurum lex ſequitur, mox ſine lege pudor.

Munitas decipit vrbes.] Horat. d.carm.16.

Aurum per medios ire Satellites
Et perrumpere amat ſaxa, potentius
Ictu fulmineo.

Aeſchylus: Τὰ πάντα χρυσῷ τέμνεται καὶ πράττεται.
Omnia aurum perfringit & perficit.

Menander: Χρυσὸς δ' ἀνοίγει πάντα, καὶ ᾅδου πύλας.
Aurum omnia aperit etiam inferni portas.

Apu-

Apuleius lib.9.Metamorph.aſſerit,pecuniæ difficultates omnes eſſe peruias, auróque adamantinas perfringi fores.

362. *Auri flagitiis ambitus ipſe furit.*] At quàm miſera ſors illorum flagitatorum! Audi Columel. præfat.rei ruſt. *An putem fortunatiùs à cathenato repulſum ianitore ſæpe nocte ſerâ foribus ingratis adiacere: miſerrimóq; famulatu per dedecus faſcium decus & imperium profuſo tamen patrimonio mercari? Nam nec gratuitæ ſeruituti, ſed donis rependitur honor.* Iſtorum cauſâ lata *L. Iulia ambitus,* qua tenebãtur qui populi Romani ſuffragia coëmebãt. Quæ lex hodie ceſſat, quoniam nulla habentur comitia, omni belli & pacis iure in Principem collato. Sed adinſtar L. Iuliæ ex S. C. teneturis, qui in municipiis Duumuiratum vel Sacerdotium, vtputa Alytharchiam, corruptis decurionum ſuffragiis ambit, l. 1. §. quod ſi. ff. de L. Iul. amb. qui ſi & in eam rem multitudinem conuocauerit, etiam L. Iuliâ de vi publica tenebitur, tradente Paulo lib. 5. ſent. tit. 30. vbi Iac. Cuiacius.

363. *At contra ferro ſquallentia rura coluntur.*] Ferrum plus mortalibus conferre quam aurum, præter Rutilium ſtatuit Tertullian. de hab. mulier. c. 4. Ouid. 1. Metam.

Iamque nocens ferrum, ferróque nocentius aurum
Prodierat: prodit bellum quod pugnat vtroque.

Conuenienter etiam ad hanc ſententiam Senec. lib. 1. nat. quæſt. *Poſtquam deterior populus ipſas ſubiit terras effoſſurus obruenda, ferrum primum in vſu fuit, & id homines impune eruerent, ſi ſolum eruiſſent.*

Sidon.

Sidon.Apollin.carm.5.v.468.

Hoc tu non cultu pugnas, ſed more priorum
Dite magis ferro, merito cui ſubiacet aurum.

366. *Ferro crudeles ſuſtinuere feras.*] Tibull.lib.1. eleg.10.

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enſes?
Quàm ferus & verè ferreus ille fuit.
Tunc cædes hominum generi, tunc prælia nata,
Tunc breuior diræ mortis aperta via eſt.
At nihil ille miſer meruit. nos ad mala noſtra
Vertimus, in ſæuas quod dedit ille feras.

369. *His mecum pigri ſolabar tædia venti.*] Ita rectè ante Caſtalionem, reſtituit Simlerus. In vet. lib. *ſanabar.*

370. *Dum reſonat variis vile celeuſma modis.*] Vt remiges faciliùs ſufferrent laborem, à victore Symphonia adhibebatur, teſte Cenſorino de die Nat.c.12. Ouid.lib.3. Metam.

———et, qui requiemq́; modúmque
Voce dabat remis, animorum hortator Epopeus.

Aſcon. Pædianus in diuin. *Cani remigibus celeuſma per Symphoniacos ſolebat, & per aſſam vocem, id eſt, ore prolatam, &, vt in Argo naui, per citharam.* D. Hieronymus in Epiſt. ad Heliod. de vita Eremit. *Quoniam à ſcopuloſis locis enauiganit oratio, & inter canas ſpumeis fluctibus cautes, fragilis in altum cymba proceſſit, expandenda vela ſunt ventis: & quæſtionum ſcopulis tranſuadatis, lætantium more nautarum, epilogi celeuma cantandum eſt.*

371. *Laxatum cohibet vicina Faleria curſum.*] Debetur hæc lectio Ioſ. Caſtalioni. In aliis exemplaribus

plaribus

plaribus *laſſatum*; quod contrarium verbo, *cohibere*, ponè in verſu ſequenti.

Faleria.]Hieronymus Surita, Cęſarauguſtanus (quem omnis antiquitatis benè peritum fuiſſe teſtatur Petr. Victorinus lib. 22. variar. lect. c. 23.) ad illa verba itinerarij Anton. Auguſt. Ab Scabris *Faleſiam* portus MP. XVIII. in Regio, Ab Scabris *Faleſia*, & in Blandiniano, ab Scabris *Faleſta*. Neapolitanum exemplar Blandinianam lectionem præfert, vt non dubitem in Rutilij Itinerario *Faleſia* non *Faleria* illo verſu legere,

Laxatum cohibet vicina Faleſia curſum.

373. *Et tum fortè hilares per compita ruſtica pagi.*]In not. *fagi*. Sed, *pagi*, haud dubiè legendum, quod iamdudum, ſubodoratus fuit Ioſ. Caſtalio.

375. *Illo quippe die tandem renouatus Oſyris.*] Ponitur Tibull. lib. 1. eleg 7. adeundus Lactant. lib. 1. diuin. inſtit. c. 21.

379. *Ludere laſciuos inter viuaria piſces.*] *Viuaria* propriè loci, in quibus piſces continentur. Plin. lib. 9. hiſt. nat. c. 54. *Eadem ætate prior Licinius Murena reliquorum piſcium viuaria inuenit.* Macrob. lib. 2. Saturn. c. 12. *Octauius præfectus claſſis ſciens Scarum adeo Italicis litoribus ignotum, vt nec nomen Latinum eius piſcis habeamus, incredibilem ſcarorum multitudinem viuariis nauibus huc aduectam inter Hoſtiam & Campaniæ litus in mare ſparſit; miroq́; ac nouo exemplo piſces in mare tanquam in terra fruges aliquas ſeminauit.*

382. *Hoſpite conductor durior Antiphate.*] *Antiphates* Læſtrigonum rex, qui infamibus eſcis famem

mem eximere ſolebat, teſte Ouid. lib. 14. Metam. *Antiphatis menſæ* apud Sidon. Apoll. Carm. 22. verſ. 2.

387. *Reddimus obſcænæ conuicia debita genti.*] Quam teſte S. Hieronymo in epiſt. ad Rom. homil. 2. in pr. omnes oderant atque abominabantur. Ammian. Marcellin. lib. 22. de Iuliano: *Cùm Palæſtinam tranſiret, Ægyptum petens, fœtentium Iudæorum & tumultuantium ſæpe tædio percitus, dolenter dicitur exclamaſſe: O Marcomanni, ô Quadæ, ô Sarmatæ, tandem alios inquietiores inueni.*

388. *Quæ genitale caput propudioſa metit.*] Cornel. Tacitus lib. 5. hiſtor. *Circumcidere genitalia inſtituêre, vt diuerſitate noſcantur. Circumſectos Iudæos* dixit Sueton. in Domitiano, cap. 12. quos circumciſos vulgò appellamus. Vid. LL. Viſigothorũ lib. 12. t. 2. c. Ne Iudæi carnis faciant circumciſiones.

Propudioſa.] impudens. Tertullian. de pallio, c. 4. *Tacendum autem, ne quid & illi de Cæſaribus quibuſdam veſtris obmuſſitent, æquè propudioſis.* Vxor infamis, propudioſa, criminoſa. Agell. lib. 2. c. 7.

389. *Radix ſtultitiæ, cui frigida ſabbata cordi.*] Cur *frigida ſabbata* vocet, rationem ſuppeditauit l. 2. C. de Iudæis & Cælic. quia in feſtiuitatibus aut Sabbatis ſuis Iudici corporalia munera non obeunt: neque quicquam faciunt: neque propter publicam priuatamve cauſam in ius vocantur, aut ipſi Chriſtianos in ius vocant. Auguſtin. lib. 6. de ciuit. Dei cap. 11. de Seneca: *Hic inter alias ciuilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum, & maximè ſabbata, inutiliter eos fa-*

re affirmans,quod per illos ſeptem interpoſitos dies,ſepti-mam ferè partem ætatis ſuæ perdant vacando, & multa in tempore non vrgentia agendo lædantur. Porrò *ſabbatum*,hoc eſt,ſeptimum diem Iudæi religioſè colebãt. Vnde *Sabbatarij* vocãtur à Martiale lib.4. epigr. 4. & *Sabbata* ipſa *recutita* à Perſio, quod à curtis Iudæis ſeruarentur. Hinc promanauit error illorum,qui exiſtimabant Iudæos diem illum ſolennem ac lætum ieiunio contriſtare. Neq; enim aut in ſacris literis,aut in Iudæorum commentariis vllum huius rei extare veſtigium iam dudum monuit erudítiſſ. Iſac. Caſaubonus ad lib.2.Sueton.Romani atque alij, qui nôrant crebra ab iis vſurpari ieiunia, cum præcipuâ caſtimoniâ ſabbatum ab iis celebrari viderent,ignari morum inſolentium, iſtud ſibi temerè perſuadebant, eóſque tanquam omnibus ſabbatis ieiunantes irridebãt. De quo ieiunio Iudaico præter Caſaubonum Leuin.Torrentius ad l.lib.2.c.76. Ioh. Brodæus miſcell.lib.6.c.29.Deſider.Herald.in animaduer.ad Martial.d.lib.4.ep.4.

391. *Septima quæque dies turpi damnata veterno.*] Is eſt dies *Saturni*, vt infantibus Chriſtianis notũ eſt,neque fugit Dionem Caſſium,qui lib.37 hiſt. Rom.ita ſcribit: ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλουμένην ἀνέθεσαν. καὶ ἄλλα τε ἐν αὐτῇ ἰδιαίτατα οἱ ποιοῦσι καὶ ἔργου οὐδενὸς σπουδαίου προσάπτονται. hoc eſt, *Diem,quæ Saturni vocatur,religioni habent,& in ea cum alia maximè illi propria peragunt, tum opus ſerium nullum attingunt.*

392. *Tanquam laſſati mollis imago Dei.*] Tertullian

lian.aduerſus Iudæos c.4. Dicunt *Iudæi, quod à primordio ſanctificauerit Deus diem ſeptimum, requieſcendo ab omnibus operibus ſuis, quæ fecit.*

393. *Cætera mendacis deliramenta Cataſtæ.*] *Cataſta* pro illo, qui cataſtæ imponitur. Ita apud Lucilium homo improbus, & in carcerem detruſus, *carcer* vocatur:

———*carcer vix carcere dignus.*

Sed & Iuriſconſulti noſtri *cuſtodiam* pro ipſo in carcerem coniecto vſurpant, vt patet ex l. cuſtodias. 12. ff. de public. iud.

395. *Atque vtinam nunquam Iudæa ſubacta fuiſſet.*] Petr. Chryſolog. ſerm. 42. *Iudæam vltor Chriſti ſanguinis Romanus deleuit exercitus.* Dio Caſſius lib. 37. ἔχουσι δὲ ἕτερον καὶ ὄνομα ἐπίκλητον. ἥτε γὰρ χώρα, Ἰουδαία, καὶ αὐτοὶ, Ἰουδαῖοι ὀνομάζονται. hoc eſt, *Habet autem aliud præterea aſcititium nomen, regio enim ipſa, Iudæa; gens, Iudæi appellantur.*

396. *Pompeij bellis.*] Pompeius de ſeipſo apud Lucan. lib. 2.

Cappadoces mea ſigna timent, & dedita ſacris
Incerti Iudæa Dei, molleſq; Sophene.

Corn. Tacitus lib. 5. hiſt. *Romanorum primus Cn. Pompeius domuit: templumq; iure victoriæ ingreſſus eſt.* Quomodo autem domuerit, prolixè refert Dio Caſſius d. lib. 37. vbi inter alia aſſerit, Hieroſolymorum oppugnationem haud paruo labore ei ſtetiſſe. Vrbem quidem ipſam, à fautoribus Hyrcani receptus, facilè obtinuit: templum autem, quod alterius partis homines præoccupauerant, haud abſque labore cepit. Situm erat loco edito,

ſuis mœnibus munitum:nec ſi ex æquo omnibus diebus defendiſſent,expugnatum eſſet : verùm, quod Saturni,quos vocant,diebus,propugnationem intermitterent, Romanis eo libero ſpatio, occaſionem muri ſubruendi dederunt. Quippe vbi hunc hoſtium morem animaduerterunt, nihil ſeriò egerunt reliquis diebus:cum verò circũactâ ſeptimanâ,Saturni dies rediiſſet, denuò aggreſſi,ſumma vi templum oppugnarunt. Atque ita tandem Iudæi, nihil quicquãm propugnantes,in poteſtatem hoſtium venerunt. L. Annæus Florus lib.3.c.5.de Pompeio verba faciens: *Hieroſolymam defendere tentauere Iudæi:verùm hanc quoq; & intrauit, & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens ſub aureo viti cœlo.* Ammian.Marcell.lib. 14. *Has quoque regiones pari ſorte Pompeius Iudæis domitis, & Hieroſolymis captis in prouinciarum ſpeciem rectori delata iuriſdictione formauit.* Alia de expugnatâ à Pompeio Hieroſolymâ, & qui penetrauerit quidẽ εἰς τὰ ἅγια, ſed à donariis & theſauro, non ſine illuſtri moderationis exemplo, manus continuerit, accuratè ex Ioſepho, Eutropio,Hieronymo,S.Rufo,Hegeſippo, Cicerone congeſſit magnus ille Ioſephus Scaliger in Animaduerſ.ad Euſeb.Chron. lib. pr. quem adire operæ erit precium.

Imperioq; Titi.] Sidon.Apollin.carm.2.v.471.

——— Iudæa tenetur
Sub ditione tuâ,tanquam tu miſeris illuc
Inſignem virtute Titum.

Cornel.Tacit.lib.5.hiſt.in pr. *Eiuſdem anni princi-*
pio,

pio, Cæſar Titus perdomandæ Iudææ delectus à patre, & priuatis vtriuſq; rebus militiâ clarus, maiore tum vi famaq; agebat, certantibus prouinciarum & exercituum ſtudiis, atque ipſe, vt ſuperior ſui iam crederetur, decorum ſe promptumq; in armis oſtendebat, comitate & alloquiis officia prouocans: ac plerumq; in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Adde Paul. Oroſ.lib.7.aduerſ.pag.c.9. Euſeb.Chron.lib.1.in Veſpaſiano, Hieron. in Epiſt. ad Dardanum,

397. *Latius exciſæ peſtis contagia ſerpunt.*] Petr. Pithœus lib.2.aduerſ.ſubſeciu.c.3. & I. Lipſius in not. ad fragm. Senecæ, non tantùm hoc ad Iudæos, ſed ad Chriſtianos quoque pertinere arbitrantur, quorum religio tum temporis latiùs radices egerat, & quibus, vt Iudæis, Rutilius non minùs fuerit infenſus. Equidem me viris illis eximiis libenter minorem gero, neque temerè ab iis diſſentio. Si tamen diſſentire liceat, verba Rutilij de *ſolis Iudæis* accipienda dixerim, de Chriſtianis non item. Quid enim in verſibus præcedentibus, quod redoleat conuicia Chriſtianis à paganica ſuperſtitione ingeſta? Sanè nihil, niſi quod iidem more Iudæorum, ſeptimo die ab operis requieſcant. At Claudius Imperator iuſſit, vt omnes Iudæi Roma excederent, neque eſt dubium, Chriſtianos quoque ſi qui tum erant, vt fuiſſe certum eſt, ſimul cum Iudæis vrbe pulſos; cùm hos omnes Romani veteres eodem ordine diu habuerint. Quid hoc ad Rutilium? Mentionem ille facit bellorum à Pompeio & Tito aduerſus Iudæos

ſumptorum, non verò expulſionis Claudianæ. Quis verò miretur Iudæos à Tito perdomitos, & tantùm non exciſos, latiùs ſerpſiſſe, cùm inde ab eius, patriſque Veſpaſiani temporibus interdictum fuerit, ne in regione Iudaicâ, imo ne in confinio quidem regionis quiſquam illorum demoraretur? Quâ de re conſulendus Tertull. adu. Iudæos, c.13. in pr. Euſeb. lib.3. hiſt. eccleſ. c.12.

Exciſæ.] Ioſ. Sarisber. policrat. lib.2. c.7. de Iudæis: *Attriti ſunt plagis, bellis ſtrati, & à patriis ſedibus diuinæ indignationis exciſi turbine, vt in vrbe glorioſiſſimâ nec lapis ſuper lapidem remaneret: fuitq; populi indurati, & quouis lapide durioris tribulatio tanta, quanta non fuit ex quo gentes eſſe cœperunt, vſq; ad diem hanc.*

398. *Victoreſq; ſuos natio victa premit.* De Iudæis ita locutum Senecam refert, B. Auguſtin. lib.6. de ciuit. Dei, c.11. *Vſq; eò ſceleratiſſimæ gentis conſuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta ſit. Victi victoribus leges dederunt.*

405. *Sed ſpeculam validæ rupis ſortita vetuſtas.*] *Speculum* legebatur, ſed mendum ſuſtulit Caſtalio. Virgil. eclog.8. v.59.

Præceps aerij ſpeculâ de montis in vndas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.

Idem lib.3. Æneid.

——— Dat ſignum ſpecula Miſenus ab altâ
Ære cauo.

414. *Cernimus exemplis oppida poſſe mori.*] Ciuitates mori, naſci, viuere, reuiuiſcere, ægrotare, matréſque habere ita vt homines dicuntur, quod

varijs exemplis & authoritatibus demonſtrat vir ingenij monumentis à famâ notiſſimus Pet. Faber lib.1.ſemeſtr.c.9.

422. *Poſte coronato vota ſecunda colat.*] Mos erat apud veteres, vt poſtes aliáque membra domus lauro & cæteris frondibus ornarent, non in lętitiâ tantùm publicâ, & ſolemnibus ὑποχαῖς, verùm etiam in particularibus priuatorum gaudiis & feſtiuitatibus, in nuptiis videlicet, item cùm ipſis infans naſceretur, vt plenâ manu explicuit Deſid. Herald. in animaduerſ. ad Martial. lib. 8. epigr. 65. Ex hoc Rutilij loco videre eſt, idem fuiſſe factitatum, ſi cuipiam dignitas fuit delata.

Poſte coronato.] Iuuen. ſat. 6.

Ornentur poſtes, & grandi ianua lauro.

Statius 4. Syluar.

Et redimire chelyn, poſteſq; ornare iuberet.

Valentinianus & Martianus Impp. *Abſit à ſeculo noſtro infandis execrandiſq; ſimulacris honorem priſtinum reddi, redimi ſertis templorum impios poſtes.* l. nemo. 7. C. de pagan. & ſacrif. & templ.

425. *Exornent virides communia gaudia rami.*] Corippus lib. 3.

Poſtquam facta quies, totam plebs læta per vrbem
Sacra coronatis ornauit mœnia tectis:
Pratorum ſpoliatur honos, nemus omne refertum
Frugibus, & glaucæ frondes rapiuntur oliuæ,
Exornant poſtes, & arundine limina comunt,
Feſtaq; per cunctos tendunt velamina vicos.

Ad eundem poſtes & limina coronandi & exornandi morem etiam reſpexit ſummus ille ſuperioris

rioris ſeculi Poëta Iacob. Sannazarius in diuino & planè admirabili de partu Virginis opere, lib.3.

Ergo inſperatæ gauiſi munere ſortis
Ocyùs ingentem procero ſtipite laurum,
Auulſamq́, ſolo palmam ab radicibus imis
Attollunt humeris: perq́, interualla canentes
Cum plauſu, choreiſq́, & multiſono modulatu
Veſtibuli ante aditum ſtatuunt: omnemq́, coronant
Fronde locum: grandes oleas, cedroſq́, comantes
Affigunt: longiſq́, aduelant limina ſertis:
Et latè Idalium ſpargunt cum baccare myrthum.

426. *Prouecta eſt animæ portio magna meæ.*] Statius lib.5. Sylu. carm. 1.

Tunc ſic vnanimum moriens ſolatur amantem
Pars animæ victura meæ, cui linquere poſſim
O vtinam, quos dura mihi rapit Atropos annos.

D. Ambroſ. epiſtola 63. *quaſi animæ portionem conuenio meæ.* Sidon. Apollin. carm. 22.

——— *animæ noſtræ portio maior eras.*

Portio pectoris, Symmach. lib. 3. epiſt. 66. Alia de hac blandientium amicorum formulâ vid. ap. eruditiſſ. Iſ. Caſaubon. ad illud Perſij, ſat. 5.

——— *Quantaque noſtræ*
Pars tua ſit, Cornute animæ.

ex quo mutuatus eſt Fr. Iuretus ea, quæ notauit ad Symmachum lib. 3. epiſt. 81.

430 *Cum primum roſeo fulſit Eous equo.*] *Eous* pro Lucifero. Cinna in Smyrnâ:

Te matutinus flentem conſpexit Eous,
Et flentem paulo vidit poſt Heſperus idem.

Senec. in Herc. Oet. v. 614,

Noctem

Noctem quoties ſummouet Eos
Regem toties credite naſci.

431 *Incipit obſcuros oſtēdere Corſica montes.*] *Corſica* inſula in Liguſtico mari, quam Græci, *Cyrnon* appellauere, de cuius longitudine, latitudine, & circuitu Plin. lib. 3. nat. hiſt. c. 6.

433 *Sic dubitanda ſolet gracili vaneſcere cornu, Defeſſiſq; oculis Luna reperta latet.*] *Dubitanda*, hoc eſt, non clarè conſpicienda, de qua oculi dubitare poſſint. Iuuenal. ſat. 5.

Tota ſalutatrix iam turba peregerat orbem
Sideribus dubiis, aut illo tempore, quo ſe
Frigida circumagunt pigri ſerraca Bootæ.

Claudian. in Panegyr. de IV. Conſulatu Honorij, v. 183.

——*Præſagus obibat*
Viſa etiam medio populis mirantibus audax
Stella die, dubitanda nihil, nec crine retuſo
Languida, ſed quantus numeratur nocte Bootes.

Ad quem locum vid. cl. & doctiſſ. C. Barthiū, vbi aſtruit his noſtri authoris verſibus in hoc genere nihil feſtiuius excogitari poſſe.

439 *Proceſſu pelagi iam ſe Capraria tollit.*] *Capream* inſulam omnes, Græci & Latini ſcriptores nominant. καπριήνην ab Hecatæo vocatam Stephanus prodit, quod idem erit atque Capraria. Ptolomæo καπραρία in mari Liguſtico, & in Tyrrheno καπρέα. Hieron. Surita in Itin. Anton. Aug.

441. *Ipſi ſe monachos Graio cognomine dicunt, Quod ſoli nullo viuere teſte volunt.*] Verè & eleganter exponit nomen *Monachi*, quod nempe ſigni-

ficet hominem qui ſolus viuat, & vitæ ſolitariæ genus eligat. Iſidorus lib.6. orig. c.13. *Monachus Græcâ etymologiâ vocatus, eò quod ſit ſingularis.* μόνας enim Græcè ſingularitas dicitur. D. Hieron. epiſt. ad Ruſticum monachum: *Quid deſideramus vrbium frequentiam, qui de ſingularitate cenſemur.* Idē ad Paulinum de inſtit. monachi: *Sin autem cupis eſſe quod diceris, monachus, id eſt, ſolus: quid facis in vrbibus: quæ vtique non ſunt ſolorum habitacula, ſed multorum.* Habitarunt ergo *Monachi* â principio non in vrbibus, ſed in locis deſertis procul â reliquis hominibus ſemoti erant. Progreſſu vero temporis in vrbes commigrarunt, & teſtatur D. Ambroſ. epiſt. 62. ad Verçellenſem Eccleſiā, Euſebium eius loci epiſcopū, qui circa annum Criſti CCCLX. floruit, primum in occidente monaſteria in ciuitatibus condidiſſe, vt Baſilius circa annum Chriſti CCCLXX. in oriente. De origine, inſtitutis & differentijs *Monachorum* multa congeſſit Ioach. Hopperus de verâ iuriſprudentiâ, lib.5. tit.9.

449. *Sic nimiæ bilis morbum aſſignauit Homerus Bellerophontæis ſollicitudinibus.*] Iliad. lib.6. his verſibus:

Ἀλλ᾽ ὅτε δὴ κἀκεῖνος ἀπήχθετο πᾶσι θεοῖσιν,
Ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
Ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.
Sed cùm iam & ille exoſus eſſet omnibus Diis,
Hic certe per campum Aleium ſolus errabat,
Suum animum conſumens, conſortium hominum fugiens.

Nimiæ

Nimia bilis.] id eſt, multæ ſiue magnæ. Gloſſ. *Nimis*, ἄγαν, πάνυ, κομιδῆ, σφόδρα. Plaut. in Amphitr. act. 1.

Legiones educunt ſuas, nimis pulcris armis præditas.

Iul. Capitolinus in Maxim. & Balb. *Nimiâ ſanctitate ac verecundia, pro maximâ.*

Bellerophonteis ſollicitudinibus.] Duobus verbis pentametrum clauſit, cuius exemplum in omni Romanâ antiquitate non reperiri monuit cl. Barthius ad Claudian. Paneg. IV. Conſulatu Honorij v. 560. vbi Rutilium noſtrum elegantem vltimæ Romæ poëtam indigetat.

460. *Conſpicuas ramis & fruticante comâ.*] Tertull. de iudic. dom.

Tempore nuda ſuis foliis quoque fruticat arbor,
Pomorumque iterum curuantur germine rami.

Fruticare de arboribus propriè dicitur. Transferunt tamen authores etiam ad alia. Iuuenal. ſat. 9.

Sed fruticante pilo neglecta & ſqualida crura

Ioh. Sarisberienſis Policrat. lib. 1. c. 4. de Eſau:

Fruticantibus pilis horrebat manus.

474 *Prædeceſſoris maior amore fuit.*] *Prædeceſſorē* ſequioris æui ſcriptores eum nuncupauerunt, qui in officio præceſſit, quos reprehendit Ioh. Coraſius ad l. obſeruare. 4. §. antequam. ff. de off. Proconſ. Etenim *Deceſſor* veteribus is dictus, l. præſes. 42. ff. de minorib. quandoque *anteceſſor*, l. quamuis. 9. ff. de reb. eor. qui ſub tut. à verbo *decedere*, quo in hoc ſignificatu vtitur Cic. pro Q. Ligario

& 1.

& 1. Verr. item lib. 7. ad Attic. Corippus lib. 3.

Sic deceſſorem regnantum nullus amauit
Quanquam ſceptra patris natus ſucceſſor haberet.

Victor Tununenſis in chron. *Sacramento à deceſſore ſuo Traſamundo obſtrictus, ne catholicis in regno ſuo aut Eccleſias aperiret, aut priuilegia reſtitueret, priuſquam regnaret.*

485 *Haud aliter quam cum glacie riget horridus Iſter.*] Iornãdes de reb. Get. *Danubius in Alemanicis aruis exoriens LX. habet à fonte ſuo flumina vſque ad Oſtia in Pontum vergentia, per mille ducentorum paſſuum millia hinc inde ſuſcipiens flumina in modum ſpinæ, quæ coſtas vt cratem intexunt. Omninò ampliſſimus eſt, qui in linguâ Beſſorum Hiſter vocatur, ducentis tantùm pedibus in altum aquam in alueo habet profundam. Hic etenim amnis inter cætera flumina immanis, omnes ſuperat, præter Nilum.*

486 *Grandiaque aſtricto flumine plauſtra vehit.*] Ouid. lib. 3. triſt. Eleg. 10.

Cæruleos ventis latices durantibus Iſter
Congelat, & tectis in mare ſerpit aquis.
Quaque rates ierant, pedibus nunc itur, & vndas
Frigore concretas vngula pulſat equi.
Perque nouos pontes ſubter labentibus vndis
Ducunt Sarmatici barbara plauſtra boues.

492. *Tempeſtas dulcem fecit amara moram.*] Elegantiam ſimilem habes apud Sedulium lib. 5.

Et dulcem veniam fletus genuiſtis amari. Sidon. Apollin. lib. 1. epiſt. 2. *Pingues vluarum pagina nutant, ſalicumq́; glaucarum fota ſemper dulcibus aquis amaritudo.*

496. *Et*

496. *Et colere externos capta Toloſa lares.*] *Toloſam*, antiquiſſimam clariſſimámque vrbem, quæ non ſolùm Archiepiſcopatui, verùm etiam ampliſſimo totius Languedoccij Parlamento, ſupremæque Curiæ præbet domicilium, præter Auſonium ſuis coloribus egregiè delineat Iul. Cæſ. Scaliger in vrbibus.

498. *Pectore non alio proſperiora tulit.*] Ità iamdiu ante Caſtalionem legendum cenſuit Ioſias Simlerus. In vet. *pectora.* Innuit autem Victorinum tam rebus ſecundis quàm aduerſis animoſum & fortem apparuiſſe.

499. *Conſcius Oceanus virtutum conſcia Thule, Et quicunque ferox arua Britannus arat.*] Guilielmus Cambdenus in Britanniâ: *Interim* (inquit) *Honorius, ciuitates Britanniæ, auxilium poſtulantes literis hortatus eſt, vt ſibi cauerent & conſulerent. His temporibus Chryſanthus Epiſcopi Mariani filius, & Victorinus Britanniam adminiſtrarunt: & in huius Victorini laudem apud Rutilium Claudium extant verſiculi.*

519. *Noſter enim nuper iuuenis maioribus amplis, Nec cenſu inferior coniugioq; minor.*] Sidon. Apollin. carm. 11. v. 91.

Quare age iungantur, nam cenſus, forma, genuſq;
Conueniunt.

516. *Et Cincinnatos iugera pauca dabant.*] Columella in præfat. *Verùm cum plurimum monumentis ſcriptorum admonear, apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ curam ruſticationis, ex quâ Q. Cincinnatus obſeſſi Conſulis & exercitus liberator ab aratro vocatus ad Dictaturam venerit: ac rurſus faſcibus depoſitis, quos*

feſtinan

feſtinantiùs victor reddiderat, quam ſumpſerat imperator, ad eoſdem iuuencos & quatuor iugerum auitum herediolum redierit.

558. *Vomere Serrani Fabriciíque foco.*] Claudianus de IV. Conſulatu Honorij, v.413. & ſeqq.

Pauper erat Curius, Reges cùm vinceret armis,
Pauper Fabricius, Pyrrhi cum ſperneret aurum,
Sordida Serranus flexit Dictator aratra:
Luſtratæ lictore caſæ, faſceſq; ſalignis
Poſtibus affixi: collecta conſule meſſes,
Et ſulcata diu trabeato rura colono.

562. *Ex commilitio carus & ipſe mihi.*] *Commilitium*, nihil hîc aliud, quam ſodalitium. Apuleius 3. Floridor. *Nudiustertius libello miſſo, per quem poſtulabat locum celebrem ſtatuæ meæ, cumprimis commemorauit inter nos iura amicitiæ à commilitio ſtudiorum.* Sidon. Apollin. lib.3. epiſt.6. *Si veteris commilitij, ſi deinceps inuocatæ per dies gratiæ bene impræſentiarum fides veſtra reminiſcitur, profectò intelligitis, vt vos ad dignitatum, ſic nos ad deſideriorum culmina aſcendere.*

564. *Armigerasque pij principis excubias.*] Gloſſ. vet. ὑπασπιστὴς *protector, armiger*, nomen dignitatis. Gloſſ. vet. ὁπλοφόροχος, *inſignarius, armiger*. Corippus lib.3.

Armiger in terra, domini veſtigia luſtrans
Eminet excelſus ſuper omnia vertice Narſes
Agmina, & Auguſtam cultu præfulgurat aulam
Comptus cæſarie, formáque inſignis & ore.

Sidonius Apollin. lib.1. epiſt.2. *Circumſiſtit ſellam comes armiger.*

578. *Flu-*

578. *Fluxerunt madidis gaudia mœſta genis.*] Guntherus, poëta Germanus lib. 8. Ligur.

Quis referat fletus lacrimoſáque gaudia tantæ
Plebis, & internâ tractos pietate dolores.

Ad quem locum vid. quæ notauit Doctor & compater noſter p. m. Conradus Rittershuſius.

580. *Faſcibus & ſenis credita iura dedit.*] *Faſcium* nomine dignitas magiſtratus & honos ſignificatur. *Proconſules non amplius quam ſex faſcibus vtuntur*, ait Vlpian. l. proconſules. 14. ff. de offic. procõſ. Quamuis enim pleniſſimam iuriſdictionem proconſul habeat, ac omnium partes, qui Romæ, vel quaſi magiſtratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipſum pertineat, adeóque vicem conſulum & omnium magiſtratuum vrbanorum gerat, l. ſi aliam. 7. §. fin. ff. d. t. non tamen plures, quam ſex faſces habere debet, vt meminerit iuſtum Conſulem ſe non eſſe.

583. *Nam neque opum curam, quam vis ſit magna ſacrarum.*] *Comes ſacrarum largitionum* erat is, cui gubernandi committebantur theſauri maieſtatis imperatoriæ, l. 3. C. vbi ſenat. vel clariſſ. ciuil. vel crimi. quos largitiones dicimus & remunerationes plauſibili vocabulo. *Munerariam dignitatem* vocat Aurel. Caſſiodor. variar. lib. 7. in formula Comitiuæ ſacrarum largitionum, quod muneribus potiſſimùm & lib ralitatibus exercendis theſauri imperiales deſtinati ſint, quamuis & in alias pleraſque res inſuma ıtur. Hunc Comitem (quem Symmachus lib. 1 . ep. 33. nominat *Clariſſimum & Illuſtrem*) antiquitus dictum fuiſſe præ-

fectum

fectum ærario, vel etiam diſpenſatorem tradit Iac. Cuiac. ad parat. C. de off. com. ſacrar. largit. præfecti autem nomen mutatum eſſe in nomen Comitis, quod & omnibus magiſtratibus datũ, quia ſacrum comitatum obſeruarẽt, vel qui ex eo prodirent. Non tantùm autem donis præſidebat Imperatoriis, ſed & alia erant ſub ipſius diſpoſitione: Veſtem enim ſacram ei olim fuiſſe commiſſam Caſſiod. ſcribit in d. form. Curas quoq; litorum aduenticiâ lucri prouiſione committebat. Negotiatores humanæ vitæ neceſſarij, eius poteſtati ſubijciebantur. Planè quicquid in veſtibus, quicquid in ære, quicquid in argẽto, quicquid in gemmis ambitio humana habebat pretioſum eius ordinationibus obſecundabat, eiúſque ad iudicium confluebant de extremis mundi partibus aduenientes. Salis item commercium inter veſtes ſericas & pretioſiſſimam margaritam ipſi deputauit vetuſtas. Deſideras alicuius carminis ſuper hac re dulcedinem? Audi Statium ſyluar. lib. 3. carm. 3.

——— iam creditur vni
Sanctarum digeſtus opum, partæque per omnes
Diuitiæ populos, magnique impendia mundi.
Quicquid ab auriferis eiectat Iberia foſſis
Dalmatico quod monte nitet; quod meſſibus Afris
Verritur; æſtiferi quicquid terit area Nili;
Quodq́; legit merſus pelagi ſcrutator Eoi,
Et Lacedæmonij pecuaria culta Galeſi,
Perſpicuæque niues, Maſſyláque robora, & Indi
Dentis honos, vni parent commiſſa miniſtro.

Quæ

Q[illegible] quaque Eurus atrox, quæ nubibus
[illegible] uſter
Inuehi[illegible] ibernos cuius numeraueris imbres,
Syluarùmque comas. vigilis te, animique ſagacis
Exitus euoluit. quantum Romana ſub omni
Pila die, quantùmque tribus, quid templa, quid alti
Vndarum curſus, quid propugnacula poſcant
Æquoris; aut longè ſeries porrecta viarum.
Quod domuum celſis niteat laquearibus aurum,
Quæ diuûm in vultus igni formanda liqueſcat
Maſſa, quid Auſoniæ ſcriptum crepet igne monetæ.

604. *Nec Turnus potior.*] *Turnus* hic libertini generis ad honores ambitione prouectus fuit, potens in aulâ Veſpaſianorum Titi & Domitiani, teſte Interp. veteri Iuuenalis ad Sat. 1. Martialis lib. 11. epig. 11.

Contulit ad Satyras ingentia pectora Turnus.

606. *Dúmque malos carpit, præcipit eſſe bonos.*] Ita legiſlatoribus, quod fieri non volunt, tantùm prohibuiſſe ſufficit: cætera quaſi expreſſa ex legis voluntate colliguntur, l. non dubium. 5. C. de LL. & conſt.

Præcipit eſſe bonos.] Paulinus, vel quicunque eſt author epiſtolæ apud D. Hieron. ad Celantiam matronam: *Duo ſunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota iuſtitia: prohibendi vnum, iubendi alterum. Vt enim mala prohibentur: ita præcipiuntur bona.*

608. *Circumſiſtentes reppulit Harpyias.*] Petrus Angelius Bargæus lib. 2. carm. hanc fabulam de Harpyis ad improbos & iniquos iudices retulit: quod iam olim etiam his verſibus fecit noſter

Rutilius. Nouam huius fabulæ mythologiam habes apud M. Ant. Delr. in aduerſ. ad Hercul. Fur. Senecæ.

609. *Quarum decerpitur vnguibus orbis.*] Cum hunc Rutilij verſum legerem, memoriâ recenſebam, quòd ſcribit Iſidorus Peluſiota, epiſt. 235. lib. 2. Pecuniarum videlicet amorem ſimilem eſſe fœminæ cuidam, belluinâ formâ præditæ, ignémque ſpiranti, ac ſexcentas viperas crinium loco in capite habenti, perpetuo ſibilantes, ac mortiferum venenum euomentes; ſexcentas item manus vnguibus abundantes, quarum operâ & adiumento alios laceret, alios ſagittis impetat, ab aliis pecunias extorquêat, ac denique ſexcenta ora. Cuius deſcriptionis, rationes addit eximias, quas ſi libet, ex vberrimo illo Graiæ facundiæ fonte haurire licebit.

624. *Atque olidum doctas noſſe cubile canes.*] L. Liuius Andronicus apud Terentianum:

Dirige odoris equos ad certa cubilia canes.*

Feſtus: *Sagaces canes, qui ferarum cubilia præſentiunt.* Claudian. lib. 3. de laud. Stil. v. 297.

——— variæ formis, & gente ſequuntur
Ingenióque canes, illæ grauioribus aptæ
Morſibus: hæ pedibus celeres, hæ nare ſagaces.
Hirsútaque fremunt Creſſæ, tenuéſque Lacanæ.

632. *Continuos piceâ nube negare dies.*] Dies, pro ſole. Senec. in Herc. Fur. v. 373.

——— priùs
Extinguet ortus, referet occaſus diem.

& in Herc. Oet.

——*ab occaſu dies*

Naſcetur.

Lucret.de Solis radiis:

——*lucida tela diei.*

Corippus lib.2.in laudem Iuſtin.Aug.Minoris:

Haud ſecus ac nubes,cum ſe reſcindere denſam
Cœperit,& cœlum monſtrauerit athra ſerenum,
Ardentes radios mittit iubar,omnia viſo
Congaudent elementa die.

623. *Iam matutinis Hyades occaſibus vda.*]Cicero 2. de nat. Deor. *Tauri caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus. Has Græci ſtellas Hyadas vocitari ſuerunt,à pluendo: ὕειν enim eſt pluere.*

638. *Æſtiferúmque canem roſcida præda fugit.*] Seneca lib.2.de benefic.c.34.*Ingens copia eſt rerum ſine nomine,quas non propriis appellationibus notamus, ſed aliunde commodatis.Pedem & noſtrum dicimus,& lecti, & veli, & carminis.Canem,& venaticum, & marinum, & ſidus. Quia non ſufficimus, vt ſingulis ſingula aſſignemus:quoties opus eſt, mutuamur.*

Vlt.*Siue coruſca ſuis ſidera paſcit aquis.*]Veteres ea erant opinione imbuti, humore ſiderum ſplendorem accendi,ex quâ etiam Senec.in Hippol.v.746.

Qualis eſt primas referens tenebras
Nuntius noſtris,modo lotus vndis
Heſperus,pulſis iterum tenebris
Lucifer idem.

Vid. Cic.lib.2.de nat. Deor.

IN LIB. II.

7. *Interualla via feſſis præſtare videtur, Qui notat inſcriptus millia crebra lapis.*] Refert Plutarch. C. Grachū Tit. F. lege lata de coloniis deducendis ac viis muniendis, in tribunatu maximè nauum & induſtrium in viarum directionibus conſtituendis ſe præſtitiſſe; & *dimenſis viarum ſpaciis ſingulis milliariis colūnas lapideas, ſpaciorū ſigna præferētes, erexiſſe*: alioſq; præterea lapides paſſim inter ſe diſpoſitos ex vtráque viarum margine collocaſſe, vt illis conſcenſis faciliùs in equos deſilirent. Vid. Hieron. Suritam in præfat. emendat. in Anton. Aug. Itin. item Panciroll. theſaur. var. lect. lib. 1. c. 43.

19. *Inueniet querna ſimilem procedere frondi.*] Et hunc & ſeqq. Rutilij verſ. mirè illuſtrat multijugæ lectionis vir P. Merula in Coſmograph.

28. *Quâ fert atque refert Phœbus vterque diem.*] Ouid. lib. 3. Faſt. vbi Auguſtum cum Romulo comparat:

Hoc duce Romanum eſt Solis vtrumque latus.
Tu breue neſcio quid victor telluris habebas,
Quodcunque eſt alto ſub Ioue, Cæſar habet.

Petron. Arbiter:

Orbem iam totum victor Romanus habebat,
Quâ mare, quâ tellus, quâ ſidus currit vtrumque.

Vbi nomine *ſideris* Sol intelligitur. Claudian. de bello Gildon. v. 47.

domus

——domui terras hominésque reuinxi
Legibus: ad ſolem victrix vtrumque cucurri.

49. *Ipſa ſatellibus pellitis Roma patebat.*] *Satellites pelliti* Poëtæ noſtro ſunt *Gothi ſtipatores*, & protectores corporis regij. Ita dicti, quod pellibus induerentur. *Gothi* enim, priſcorum more Scytharum, à quibus ducebant originem, pellibus amiciebantur. Prudent. lib. 2. contra Symmach.

Tentauit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam, patrio veniens iuratus ab Iſtro,
Has arces æquare ſolo, tecta aurea flammis
Soluere maſtrucis proceres veſtire togatos.

55. *At Stilico æterni fatalia pignora regni.*] *Secreta pignora*, apud Florum lib. 1. c. 2. *Ille Ancilia, atque Palladium, ſecreta quædam imperij pignora, Ianúmque geminum, fidem pacis ac belli: inprimis focum Veſtæ virginibus colendum dedit, vt ad ſimilitudinem cæleſtium ſiderum cuſtos imperij flamma vigilaret.* Senec. 1. controu. 3. de incæſta de ſaxo: *Veniet ad colendum Romani imperij pignus, etiamſi non ſtupro: at certa carnificis manu inceſta?* Ouid. 6. Metam.

Pignora virgineis fatalia tollite palmis.

Stilico.] Hic natione Vandalus, vtriuſque militiæ magiſter ſub Honorio. Culpatur à Rutilio, laudatur à Claudiano, atque aliis, in primis Guil. Paradino de antiquo ſtatu Burgundiæ, c. 2.

62. *Carmine propoſito iam repetamus iter.*] fortè, *propoſitum*. Propert.

Nos modò propoſitum vitæ teramus iter.

67. *Qua luce coloris Pronocet intactas luxurioſa*

niues.]Lux metalli, Claudian.de [illegible] licon. lib.3.v.33.

——*Quæ luce metalli*
Æmula vicinis faſtigia conſerit aſtris.

FINIS.

82.c.53.

A01 1465 444

BIBL
VII